МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота магістра

на тему «Стратегія зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0514-ме

спеціальності 051 Економіка

освітньої програми «Міжнародна економіка»

Євіч О.В.

Керівник: д.е.н., професор Гамова О.В.

Рецензент: к.е.н., доцент Дугієнко Н.О.

Запоріжжя
2025 рік

ЗМІСТ

Завдання на кваліфікаційну роботу…… 2
Реферат…… 5
Summary…….. 6
Перелік умовних посилань, символів, одиниць, скорочень і термінів…..... 7
ВСТУП …… 8
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН …… 12
1.1 Сутність та роль зовнішньоекономічної діяльності у національній економіці ……..... 12
1.2 Вплив глобалізації та світових конфліктів на міжнародні економічні відносини……...….. 25
1.3 Методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії …… 38
Висновки до розділу 1…… 45
2 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ…… 46
2.1 Загальна характеристика економічного розвитку регіону …… 46
2.2 Динаміка зовнішньоекономічних показників країн …… 55
2.3 Вплив сучасних геополітичних конфліктів на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки ……..…… 66
Висновки до розділу 2…… 77
3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН РЕГІОНУ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ СВІТОВИХ КОНФЛІКТІВ …… 79

3.1 Механізми диверсифікації зовнішньоекономічних зв’язків та зниження залежності від конфліктних зон……..... 79
3.2 Перспективи співпраці України з країнами регіону……..… 84
Висновки до розділу 3…….…… 91
ВИСНОВКИ…….…… 93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……. 99
ДОДАТОК А. Декларація академічної доброчесності……..……... 103

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальності 051 Економіка
Освітня програма Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Зав.кафедри_____Гамова О.В.
«___»_____2025 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТЦІ
Євіч Ольга Віталіївна

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1.Тема роботи (проєкту) «Стратегія зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів»

керівник роботи (проєкту) Гамова О.В., д.е.н., професор
затверджена наказом по інституту від «25» березня 2025 р. № 439-с

2. Строк подання студентом роботи (проєкту) 18.11.2025

3. Вихідні дані до роботи (проєкту) інформаційна база законодавчих та нормативних урядових актів, матеріали державної служби статистики України, публікації у фахових журналах, електронні економічні публікації, Інтернет ресурси

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити) сутність та роль зовнішньоекономічної діяльності у національній економіці; вплив глобалізації та світових конфліктів на міжнародні економічні відносини; методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії; загальна характеристика економічного розвитку регіону; динаміка зовнішньоекономічних показників країн; вплив сучасних геополітичних конфліктів на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки; механізми диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків та зниження залежності від конфліктних зон; перспективи співпраці України
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) графік динаміки зовнішньоторговельного обороту України

(експорт, імпорт товарів та послуг); Інфляція у сфері послуг залишається підвищеною;

6. Консультанти розділів роботи (проекту)

Розділ	ПІП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гамова О.В., професор	05.08.2025 р.	05.08.2025 р.
І розділ	Гамова О.В., професор	05.08.2025 р.	05.08.2025 р.
ІІ розділ	Гамова О.В., професор	09.09.2025 р.	09.09.2025 р.
ІІІ розділ	Гамова О.В., професор	03.10.2025 р.	03.10.2025 р.
Висновки	Гамова О.В., професор	03.10.2025 р.	03.10.2025 р.

7. Дата видачі завдання 24 червня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Термін виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	06.11.2024 –18.12.2024	виконано
2	Складання робочого плану	24.06.2025 р. –15.07.2025 р.	виконано
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	22.07.2025 –30.07.2025	виконано
4	Складання плану	01.08.2025 р. – 04.08.2025 р.	виконано
5	Виконання вступу	05.08.2025 р. – 08.09.2025 р.	виконано
6	Виконання розділу 1	09.09.2025 р. – 02.10.2025 р.	виконано
7	Виконання розділу 2	03.10.2025 р. – 20.10.2025 р.	виконано
8	Виконання розділу 3	21.10.2025 р. – 27.10.2025 р.	виконано
9	Формулювання загальних висновків	28.10.2025 р. – 10.11.2025 р.	виконано
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	18.11.2025 р.	виконано
11	Попередній захист роботи на кафедрі	06.11.2024 –30.11.2024	виконано
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	01.12.2025 р. – 05.12.2025 р.	виконано
13	Одержання відгуку та рецензії	01.12.2025 р. – 05.12.2025 р.	виконано
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	05.12.2025 р.	виконано

Студент – дипломник _____О.В. Євіч
(підпис)

Керівник проєкту __ _____ О.В. Гамова
(підпис)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____А.В. Селіщева
(підпис)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 103 с., 3 рис., 8 табл., 1 додаток, 46 джерел.

Об'єктом дослідження є стратегія зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів.

Предметом дослідження є теоретична та практична стратегія зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів

Мета роботи – проведення комплексного аналізу впливу на стратегію зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) та розробка рекомендацій для оптимізації механізми диверсифікації зовнішньоекономічних зв’язків та зниження залежності від конфліктних зон.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та специфічні методи, а саме: економічного, історичного аналізу, абстрагування, систематизації поглядів до визначення понятійно–категоріального апарата, статистичного, порівняльного, факторного аналізу.

У першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено сутність та роль зовнішньоекономічної діяльності у національній економіці; охарактеризовано вплив глобалізації та світових конфліктів на міжнародні економічні відносини; визначено особливості методичних підходів до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії. У другому розділі надано загальну характеристику економічного розвитку регіону ЄС; здійснено оцінку динаміки зовнішньоекономічних показників країн ЄС»; охарактеризовано вплив сучасних геополітичних конфліктів на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки. У третьому розділі визначено можливості механізмів диверсифікації зовнішньоекономічних зв’язків та зниження залежності від конфліктних зон; визначено напрями перспектив співпраці України з країнами регіону.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, СВІТОВІ КОНФЛІКТИ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

SUMMARY

The qualification paper comprises 103 pages, 3 figures, 8 tables, 1 appendice, and 46 sources.

The object of the study is the strategy of foreign economic activity of countries (using a selected world region as an example) under conditions of escalating global conflicts.

The subject of the study is the theoretical and practical strategy of foreign economic activity of countries under conditions of escalating global conflicts.

The purpose of the research is to conduct a comprehensive analysis of the impact on the strategy of foreign economic activity of countries (using a selected world region as an example) under conditions of intensifying global conflicts, as well as to develop recommendations for optimizing mechanisms of diversification of foreign economic relations and reducing dependence on conflict-prone areas.

Research methods. The study employs general scientific and specific methods, including economic and historical analysis, abstraction, systematization of approaches to defining the conceptual and categorical apparatus, statistical methods, comparative analysis, and factor analysis.

In the first chapter, the essence and role of foreign economic activity in the national economy are examined; the influence of globalization and global conflicts on international economic relations is characterized; and the methodological approaches to assessing the effectiveness of foreign economic strategy are identified. In the second chapter, the overall economic development of the EU region is analyzed; the dynamics of foreign economic indicators of EU member states are assessed; and the impact of modern geopolitical conflicts on foreign trade and investment flows is evaluated. In the third chapter, the mechanisms for diversifying foreign economic relations and reducing dependence on conflict-prone zones are identified, along with outlining the prospects.

GLOBALIZATION, GLOBAL CONFLICTS, EUROPEAN UNION, FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОСИЛАНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

Скорочення	Слово/словосполучення/
ЄС	Європейський Союз
ЗЕД	зовнішньоекономічна діяльність
СОТ	Світова організація торгівлі
ГЛДВ	глобальні ланцюги доданої вартості
ТНК	транснаціональні корпорації
МВФ	міжнародний валютний фонд
ПІІ	прямих іноземних інвестицій

ВСТУП

Актуальність. У сучасних умовах розвиток світової економіки характеризується високим рівнем турбулентності, зумовленої загостренням геополітичних конфліктів, трансформацією глобальних ланцюгів постачання, посиленням протекціоністських тенденцій та зміною пріоритетів міжнародної економічної політики. За таких обставин особливої актуальності набуває формування ефективної стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн, здатної забезпечити їхню стійкість, конкурентоспроможність та здатність адаптуватися до кризових викликів.

Регіон Європейського Союзу є одним із ключових учасників глобальної економіки, що відіграє провідну роль у світовій торгівлі, інвестиційних потоках та регулюванні міжнародних економічних відносин. Водночас ЄС стикається з низкою викликів, серед яких — наслідки повномасштабної війни Росії проти України, енергетична та продовольча кризи, геоекономічна фрагментація, конкуренція з боку інших центрів економічної сили. Це обумовлює необхідність переосмислення підходів до стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності, диверсифікації партнерських зв’язків та зміцнення економічної безпеки.

Україна, яка активно інтегрується у європейський економічний простір, зацікавлена у поглибленні співпраці з країнами ЄС та адаптації власної зовнішньоекономічної політики до сучасних глобальних тенденцій. Зростання ролі ЄС як стратегічного партнера, значення угоди про асоціацію та створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, а також актуалізація питань економічної безпеки визначають важливість дослідження стратегічних орієнтирів зовнішньоекономічної діяльності як Європейського Союзу, так і України.

Таким чином, дослідження стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн регіону ЄС в умовах загострення світових конфліктів є надзвичайно важливим для визначення оптимальних шляхів підвищення стійкості

економічних систем, формування ефективних механізмів диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків та розробки рекомендацій щодо зміцнення партнерства України з країнами Європейського Союзу.

Проблеми стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн в умовах загострення світових конфліктів досліджуються в публікаціях учених Дж. Бгагваті, Д. Родріка, М. Портера, П. Самуельсона, Р. Кеогейна, Дж. Ная, К. Уолтца, П. Коллієра, А. Крюгер, Х.-Дж. Чанга та інших фахівців, які аналізують трансформацію міжнародної економічної системи під впливом геополітичних криз. Значний внесок у вивчення цих питань зробили й українські дослідники, зокрема В. Геєць, А. Гальчинський, Б. Гаврилишин, О. Поручник, а також науковці Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.

У науковій літературі підкреслюється, що загострення глобальних конфліктів, поява нових форм геоекономічної конкуренції, зростання санкційного тиску та фрагментація міжнародних ринків істотно змінюють підходи держав до формування зовнішньоекономічної стратегії. У цих умовах країни змушені адаптувати торговельну, інвестиційну та валютно-фінансову політику, орієнтуючись на зниження вразливості національної економіки та забезпечення стійкості зовнішніх економічних зв'язків.

Мета і завдання. Метою кваліфікаційної роботи є проведення комплексного аналізу сстратегії зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів впливу.

– На основі поставленої мети, сформульовані основні завдання кваліфікаційної роботи:

– дослідити сутність та роль зовнішньоекономічної діяльності у національній економіці;

– визначити вплив глобалізації та світових конфліктів на міжнародні економічні відносини;

– розглянути методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії;

– надати загальну характеристику економічного розвитку регіону

– визначити динаміку зовнішньоекономічних показників країн;

– охарактеризувати вплив сучасних геополітичних конфліктів на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки.

Об'єктом дослідження є стратегія зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні основи реалізації стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів.

Методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові та специфічні методи, а саме: економічного, історичного аналізу, абстрагування, систематизації поглядів до визначення понятійно–категоріального апарата, статистичного, порівняльного, факторного аналізу.

Інформаційна база дослідження: українських та зарубіжних монографії та наукові публікацій у фахових виданнях, Програми та Стратегії розвитку.

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні способу вирішення питання щодо підвищення ефективності стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати дослідження спрямовані на побудову ефективної стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів.

Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи: Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи: «Вплив зовнішньоекономічної діяльності на динаміку трудової міграції» – Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національна економіка в умовах війни: безпека та розвиток»; стаття «Стратегії зовнішньоекономічної

діяльності та тенденції міжнародної міграції робочої сили країн Європейського регіону» у фаховому журналі «Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки» (2025 р.). Опубліковані праці в повністю відображають основні результати роботи.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН

1.1 Сутність та роль зовнішньоекономічної діяльності у національній економіці

У сучасних умовах глобалізації світового господарства зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є однією з ключових детермінант економічного розвитку держави. Вона формує систему взаємозв'язків між національною економікою та міжнародним ринковим середовищем, забезпечуючи обмін товарами, послугами, капіталом, технологіями та робочою силою. Рівень розвитку ЗЕД визначає конкурентоспроможність країни, її місце у світовому поділі праці, а також ступінь інтегрованості у глобальні виробничі ланцюги.

Актуальність дослідження сутності зовнішньоекономічної діяльності зумовлена тим, що для України, яка перебуває на етапі структурної трансформації економіки та прагне до сталого економічного зростання, розвиток ефективної ЗЕД є стратегічним чинником підвищення добробуту населення, зростання ВВП та розширення ринків збуту національної продукції.

У науковій літературі термін «зовнішньоекономічна діяльність» трактується як комплекс господарських операцій, пов'язаних із виходом суб'єктів національної економіки на зовнішні ринки з метою реалізації товарів, послуг, капіталу, а також інтеграції у світову економічну систему [1].

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», ЗЕД визначається як діяльність суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів, заснована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [2]. Це поняття охоплює широкий спектр економічних процесів – від міжнародної торгівлі товарами й

послугами до інвестиційного, науково-технічного та фінансового співробітництва.

На думку українських дослідників, сутність ЗЕД полягає не лише в експортно-імпортних операціях, а й у формуванні інституційного середовища, яке забезпечує інтеграцію національної економіки у світову систему господарювання. Так, І. Бураковський зазначає, що ЗЕД є ключовим чинником трансформації економічних структур, оскільки вона сприяє підвищенню ефективності виробництва через використання міжнародного поділу праці та імпорт технологій [3].

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність виступає інтеграційним механізмом, що поєднує внутрішні виробничі можливості держави з динамікою світового ринку. Її розвиток залежить від низки чинників: рівня відкритості економіки, конкурентоспроможності національних підприємств, стану торговельного балансу, валютного курсу, митного та інвестиційного законодавства.

У системі національної економіки ЗЕД реалізується через певні форми, серед яких провідне місце посідають експорт та імпорт товарів і послуг, міжнародне інвестування, спільне підприємництво, ліцензування, міжнародна кооперація та транскордонна торгівля. Експортна діяльність сприяє залученню іноземної валюти та підвищенню конкурентоспроможності продукції, тоді як імпорт забезпечує доступ до передових технологій, сировини та інвестиційних ресурсів.

Зовнішньоекономічна діяльність також охоплює науково-технічне співробітництво, освітній обмін, міжнародний туризм та інші види взаємодії, які формують нематеріальні активи нації. Ці елементи сприяють підвищенню рівня інноваційного розвитку, що є важливою передумовою економічного зростання у сучасних умовах цифрової трансформації.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) виступає багатофункціональним засобом впливу на національну економіку, відіграючи ключову роль у забезпеченні наступних напрямів:

1. Формування зовнішньоторговельного обороту як важливого складника валового внутрішнього продукту (ВВП). Залучення експорту та імпорту сприяє активізації виробничої діяльності, підвищенню зайнятості, збільшенню надходжень валюти й трансферу технологій.

2. Забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств за рахунок участі у міжнародному поділі праці, доступу до іноземних ринків, стимулювання ефективності виробництва та підвищення якості продукції. Як вказує Бураковський, ЗЕД «сприяє підвищенню ефективності виробництва через використання міжнародного поділу праці та імпорт технологій». [3].

3. Інтеграція у глобальні виробничі та інноваційні ланцюги, що дозволяє державі використовувати можливості транснаціональної кооперації, залучати прямі іноземні інвестиції, впроваджувати новітні технології й підвищувати інституційну спроможність.

4. Стабілізація торговельного балансу та валютного курсу, що має важливе значення для макроекономічної рівноваги. В сучасних умовах, коли країна перебуває у умовах зовнішніх шоків (наприклад, війна, торговельні обмеження), ефективність ЗЕД виступає одним із чинників стійкості економіки.

5. Стимулювання структурної трансформації економіки, зокрема перехід до продукції з вищою доданою вартістю, розвиток нових галузей, вихід на зовнішні ринки. Це важливо для України, яка має завдання модернізації промисловості, розвитку аграрного сектору, підвищення частки експорту продукції з високою технологічною складовою.

У контексті національної економіки України, роль зовнішньоекономічної діяльності набуває особливої значущості, з огляду на такі аспекти: стан економічного розвитку, структурні виклики, геополітичну ситуацію та необхідність інтеграції в європейський та світовий простір. У період 2020–2024 рр. ЗЕД виступала не просто як канал торгівлі, але й як

стратегічний ресурс для відновлення економіки, залучення капіталу, підтримки валютного надходження та розвитку експортного потенціалу.

Оцінюючи динаміку зовнішньоторговельних показників України, слід врахувати як позитивні тенденції, так і виклики, які виникають унаслідок зовнішніх та внутрішніх факторів. Зокрема дані по експорті-імпорті, динаміка торговельного балансу, зміни в структурі товарообігу.

Таблиця 1.1 – Динаміка зовнішньоторговельного обороту України (експорт, імпорт та сальдо)

Зовнішньоторговельний баланс України з 2005 по 2024 (млн. грн.)							
Номінальний ВВП за рік		експорт товарів та послуг		імпорт товарів та послуг		сальдо (експорт – імпорт)	
		% ВВП		% ВВП		% ВВП	
2005	441452	227252	51.5	-223555	-50.6	3697	0.8
2006	544153	253707	46.6	-269200	-49.5	-15493	-2.8
2007	720731	323205	44.8	-364373	-50.6	-41168	-5.7
2008	948056	444859	46.9	-520588	-54.9	-75729	-8.0
2009	913345	423564	46.4	-438860	-48.0	-15296	-1.7
2010	1082569	549365	50.7	-580944	-53.7	-31579	-2.9
2011	1316600	707953	53.8	-779028	-59.2	-71075	-5.4
2012	1408889	717347	50.9	-835394	-59.3	-118047	-8.4
2013	1454931	681899	46.9	-805662	-55.4	-123763	-8.5
2014	1566728	770121	49.2	-834133	-53.2	-64012	-4.1
2015	1979458	1044541	52.8	-1084016	-54.8	-39475	-2.0
2016	2383182	1174625	49.3	-1323127	-55.5	-148502	-6.2
2017	2982920	1430230	47.9	-1618749	-54.3	-188519	-6.3
2018	3558706	1608890	45.2	-1914893	-53.8	-306003	-8.6
2019	3974564	1636416	41.2	-1947599	-49.0	-311183	-7.8
2020	4194102	1637399	39.0	-1681526	-40.1	-44127	-1.1
2021	5459574	2224704	40.7	-2286067	-41.9	-61363	-1.1
2022	5191028	1840563	35.5	-2712325	-52.3	-871762	-16.8
2023	6537825	1868904	28.6	-3237014	-49.5	-1368110	-20.9
2024	7658659	2252428	29.4	-3702410	-48.3	-1449982	-18.9

Джерело: Розроблено автором за даними Держстату

Як видно з таблиці, після позитивної динаміки 2021 р. експорт почав зазнавати значного зниження у 2022–2023 рр., що зумовлено зовнішніми умовами (зокрема військовою агресією, логістичними обмеженнями)

Вочевидь, разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну хронічно випереджає експорт, а їх різниця дедалі більшає.

Особливий акцент слід зробити на товарній структурі експорту: у 2024 р. доля агропродовольчої продукції становила близько 60 % загального експорту України. Це підкреслює високу залежність української ЗЕД від аграрного сектору та сировинної складової, що водночас створює ризики у випадку змін світових цін чи логістичних обмежень.

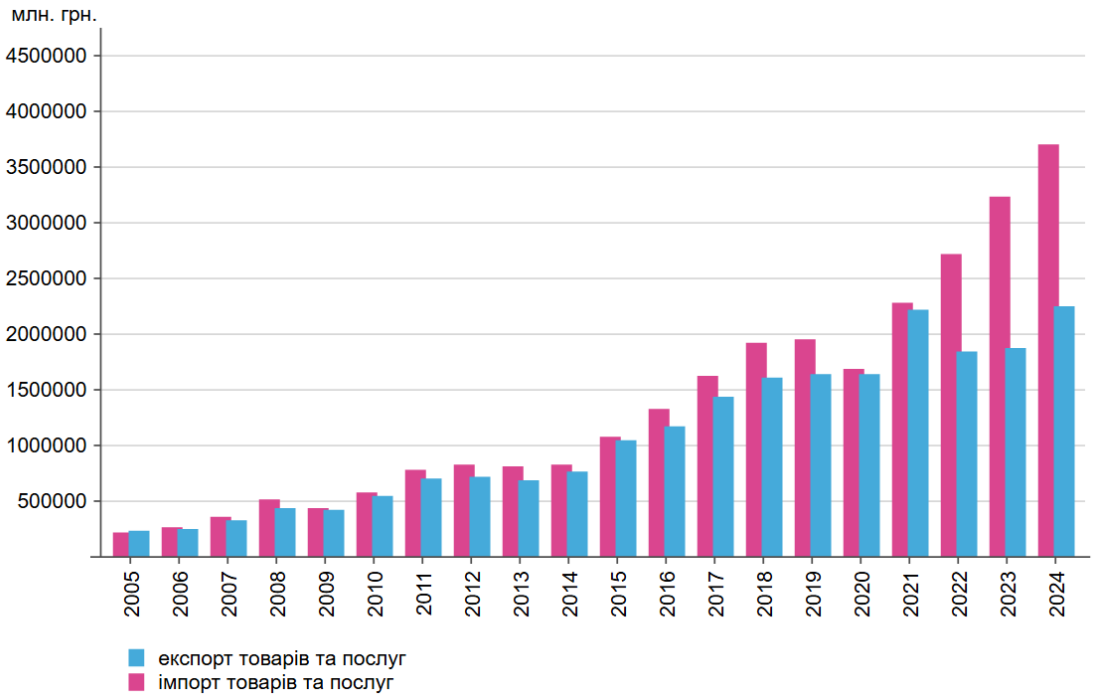

Рисунок 1.1 – Графік динаміки зовнішньоторговельного обороту України (експорт, імпорт товарів та послуг)

Джерело: розроблено автором за даними Держстату

На основі наведеного аналітичного матеріалу можна зробити наступні висновки:

– ЗЕД виступає багатокомпонентним механізмом розвитку національної економіки: вона стимулює зовнішньоторговельний обіг,

валютні надходження, технологічний обмін і інтеграцію у світову систему господарювання.

– Україна перебуває в умовах, коли роль ЗЕД стає стратегічною: з огляду на виклики (війна, зміни логістики, зовнішня нестабільність) та можливості (відкриті ринки, аграрний експорт).

– Незважаючи на певні позитивні тенденції (зростання агроекспорту, зростання валютних надходжень), зовнішньоторговельна діяльність України має значні ризики: висока залежність від аграрної сировини, негативне сальдо у 2024 р., падіння експорту в роки кризи.

– Для підвищення ефективності ЗЕД необхідна зміна структури експорту: посилення ваги продукції з доданою вартістю, розвиток інноваційних галузей, диверсифікація торговельних партнерів, зміцнення інституційної бази.

– Забезпечення сприятливого інституційного середовища (регуляторна політика, митне спрощення, логістична інфраструктура), а також здатність реагувати на зовнішні шоки — важливі чинники для посилення ролі ЗЕД у національній економіці.

Таким чином, хоча зовнішньоекономічна діяльність є одним із ключових чинників розвитку національної економіки, її ефективність для України значною мірою залежить від здатності адаптуватись до зовнішніх умов, змінювати експортну структуру та посилювати конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Інституційне середовище зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) визначає систему організаційно-правових, фінансових та управлінських механізмів, що регулюють взаємодію національної економіки із зовнішнім ринковим середовищем. Воно формує правила гри, створює умови для розвитку підприємницької ініціативи у сфері міжнародної торгівлі, а також забезпечує реалізацію державної економічної політики.

В Україні інституційне забезпечення ЗЕД ґрунтується на нормативно-правовій базі, державних інституціях та міжнародних зобов’язаннях, які

країна взяла на себе як учасник світових інтеграційних процесів. Основу законодавчого регулювання становить Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 1991 р., який визначає права та обов'язки суб'єктів ЗЕД, порядок державного регулювання, систему ліцензування та квотування, а також механізми захисту національного ринку [1].

Окрім базового закону, правову основу діяльності суб'єктів ЗЕД формують:

– Митний кодекс України (редакція 2022 р.), який регулює процедури митного контролю, оформлення, оподаткування та переміщення товарів через митний кордон [4];

– Закон України «Про валюту і валютні операції» (2018 р.), що визначає засади валютного регулювання, відкриття рахунків за кордоном, розрахунки у зовнішньоекономічних контрактах;

– Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка передбачає гармонізацію національного законодавства з європейськими нормами та поступову інтеграцію до єдиного економічного простору [5].

Значну роль у формуванні інституційного середовища відіграють центральні органи виконавчої влади, зокрема:

– Міністерство економіки України – реалізує державну політику у сфері ЗЕД, координує торговельні переговори, формує експортну стратегію, забезпечує участь України у діяльності СОТ, ЄЕК ООН, ЮНКТАД тощо;

– Національний банк України (НБУ) – здійснює валютне регулювання та контроль за міжнародними розрахунками;

– Державна митна служба України – забезпечує справляння мит, контроль за переміщенням товарів і дотриманням правил торгівлі;

– Державна податкова служба та Міністерство фінансів України – відповідають за податкові стимули, оподаткування імпортно-експортних операцій, адміністрування ПДВ при експорті.

Важливим елементом сучасного інституційного простору є національна система підтримки експорту. У 2018 р. було створено Експортно-кредитне агентство (ЕКА), діяльність якого спрямована на страхування та гарантування експортних операцій українських підприємств. Це відповідає практиці ЄС, де такі установи стимулюють розвиток малого та середнього бізнесу на зовнішніх ринках [6].

Значного поширення набули програми державної підтримки інтернаціоналізації підприємств, зокрема через реалізацію Національної експортної стратегії України 2022–2026 рр., ухваленої Кабінетом Міністрів. Її головна мета — підвищення частки продукції з високою доданою вартістю в експорті, розширення географії збуту та розвиток нових логістичних маршрутів [7].

На рівні міжнародного співробітництва Україна бере участь у низці інтеграційних ініціатив, що створюють додаткові інституційні можливості для ЗЕД:

– членство у Світовій організації торгівлі (СОТ) (з 2008 р.), що гарантує недискримінаційний доступ українських товарів до світових ринків;

– підписання угод про вільну торгівлю з ЄС, Канадою, Великою Британією, Ізраїлем, Грузією, Туреччиною та іншими партнерами;

– участь у регіональних економічних ініціативах — Чорноморське економічне співробітництво, Тримор'я, Вишеградська група + Україна тощо.

Разом ці інституційні елементи створюють складну, але взаємопов'язану систему регулювання, спрямовану на підвищення ефективності міжнародної взаємодії, залучення інвестицій та підтримку конкурентоспроможності українських експортерів.

Однак сучасне інституційне середовище має низку недоліків. Серед них:

– фрагментарність законодавчої бази та часті зміни регуляторних норм;

– недосконаліть процедур митного оформлення;

– недостатній розвиток цифрових сервісів у сфері ЗЕД;

– обмежена координація між державними інституціями;

– низький рівень поінформованості підприємств щодо міжнародних можливостей.

В умовах інтеграції до європейського ринку ці проблеми потребують системного вирішення шляхом:

– подальшої гармонізації національного законодавства з acquis ЄС;

– спрощення митних і валютних процедур відповідно до стандартів ЄС (система NCTS, електронне декларування, цифровізація сертифікатів походження товарів);

– розвитку інституцій підтримки експортерів (розширення мандату ЕКА, створення регіональних центрів експорту);

– підвищення прозорості державного управління у сфері ЗЕД через електронні сервіси та взаємодію з бізнесом.

Отже, інституційне середовище є не лише правовою основою зовнішньоекономічної діяльності, а й важливим інструментом формування стійкого економічного розвитку. Його вдосконалення сприятиме підвищенню ефективності української участі у глобальних ринках, розширенню доступу до міжнародних фінансових ресурсів та зміцненню економічної безпеки держави.

Незважаючи на стратегічне значення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) для національної економіки, її ефективна реалізація в Україні стикається з низкою системних проблем, які суттєво обмежують потенціал міжнародної інтеграції та конкурентоспроможності країни. Ці бар’єри мають як внутрішній (інституційний, економічний, технологічний), так і зовнішній (геополітичний, ринковий) характер.

До внутрішніх проблем належать насамперед недосконаліть нормативно-правового поля, адміністративні бар’єри та нестабільність регуляторної політики. Незважаючи на активні кроки у напрямі гармонізації законодавства з нормами ЄС, українські підприємства й надалі

зіштовхуються з частими змінами правил митного оформлення, валютного контролю та податкового адміністрування. За оцінками аналітиків Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, близько 30 % експортерів вважають «непередбачуваність регуляторного середовища» основною перешкодою для розвитку ЗЕД [4].

Іншою проблемою є бюрократичні процедури та низький рівень цифровізації державних послуг, що уповільнює митне оформлення, отримання ліцензій і сертифікатів. Хоча запровадження системи «єдиного вікна» на митниці стало важливим кроком до спрощення торгівлі, на практиці цей механізм ще не забезпечує повної автоматизації процесів.

Серед економічних проблем центральне місце займає структура українського експорту, у якій переважає сировинна продукція (зерно, метали, руди, олія). Частка високотехнологічних товарів в експорті не перевищує 8–9 %, що свідчить про низький рівень інноваційної складової [5].

Така структура робить національну економіку вразливою до коливань світових цін та обмежує можливості для сталого зростання.

Суттєвою перешкодою є й логістична інфраструктура. Військові дії 2022–2025 рр. призвели до руйнування транспортних вузлів, портової інфраструктури, обмеження морських маршрутів. За оцінками Міністерства відновлення, лише у 2023 р. втрати логістичного потенціалу сягнули понад 25 млрд дол. США [6]. Це зумовило переорієнтацію експорту на залізничні, автомобільні та річкові маршрути через країни ЄС, що підвищило витрати українських експортерів на 30–40 %.

Не менш важливою проблемою є дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері міжнародної торгівлі. Низький рівень професійної підготовки менеджерів, митних брокерів, спеціалістів із міжнародного права обмежує ефективність управління експортними операціями, а також знижує інституційну спроможність компаній до виходу на нові ринки.

До зовнішніх обмежень розвитку ЗЕД належать геополітична нестабільність, порушення глобальних ланцюгів постачання, торговельні обмеження та конкуренція на світових ринках.

Після початку повномасштабної агресії росії проти України у 2022 р. зовнішньоекономічна діяльність зазнала безпрецедентного тиску: було заблоковано морські порти Чорного моря, зменшено обсяги транзиту, а частина партнерських ринків тимчасово втратила доступність для українських експортерів.

Попри створення «зернового коридору» та альтернативних шляхів експорту через Дунай і Польщу, проблема логістичних обмежень залишається актуальною. Високі транспортні витрати та нестабільність поставок негативно впливають на цінову конкурентоспроможність українських товарів на світових ринках [7].

Ще одним викликом є санкційна політика та зміни глобальних торговельних правил. Участь України у СОТ та Угоді про асоціацію з ЄС вимагає дотримання жорстких стандартів щодо технічного регулювання, сертифікації та якості продукції. Для багатьох підприємств, особливо малих і середніх, адаптація до цих вимог є складною через фінансові та організаційні обмеження.

У довгостроковій перспективі суттєвою перешкодою залишається недостатня інтеграція у глобальні виробничі ланцюги. Україна переважно виступає постачальником сировини, тоді як участь у високотехнологічних сегментах (машинобудування, електроніка, ІТ-продукти) залишається обмеженою. На відміну від країн Центральної Європи (Польщі, Чехії, Угорщини), де залучення іноземних інвестицій створило потужні експортно-орієнтовані кластери, українська економіка поки не сформувала стійких інтеграційних зв’язків із транснаціональними корпораціями [8].

На перешкоді ефективному розвитку ЗЕД стоїть також обмежений доступ підприємств до фінансових ресурсів. Високі відсоткові ставки, нестача страхових механізмів для експортних кредитів, слабкий розвиток

інститутів факторингу й форфейтингу зменшують конкурентоспроможність українського бізнесу. Попри функціонування Експортно-кредитного агентства (ЕКА), обсяги його діяльності залишаються незначними порівняно з потребами ринку.

Важливою проблемою є податкове навантаження та складність адміністрування. Хоча законодавство передбачає відшкодування ПДВ при експорті, на практиці підприємства стикаються із затримками виплат, що негативно впливає на їхню ліквідність.

Окрім того, корупційні ризики у сфері митного та податкового адміністрування залишаються серйозним стримувальним чинником. За даними опитувань Європейської Бізнес Асоціації (ЕВА), понад 45 % експортерів відзначають, що «недостатня прозорість процедур на митниці» є істотною проблемою [9].

Проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності України мають комплексний характер і вимагають системного підходу. Їх можна згрупувати за такими напрямами:

– Нестабільність законодавства, бюрократія, корупція;

– Зниження інвестиційної привабливості;

– Дефіцит фінансування;

– Залежність від цінових коливань;

– Руйнування транспортних маршрутів, низька логістична спроможність;

– Зростання собівартості експорту.

– Геополітичні ризики, санкції, конкуренція;

– Втрата частини ринків, падіння обсягів торгівлі.

Подолання зазначених бар’єрів можливе лише за умови комплексної політики, спрямованої на лібералізацію торгівлі, цифровізацію митних процедур, підтримку експортерів та зміцнення економічної безпеки держави.

Україна має потенціал стати потужним каталізатором післявоєнного економічного відновлення, інтеграції до європейського ринку та зміцнення позицій країни у світовій економічній системі.

Перспективи подальшого розвитку полягають у модернізації інституцій, цифровізації зовнішньоторговельних процесів, розширенні участі у глобальних ланцюгах доданої вартості та впровадженні інноваційних технологій.

Таким чином, зовнішньоекономічна діяльність є не лише механізмом міжнародного обміну, а й стратегічним інструментом підвищення економічної стійкості України, зміцнення її позицій на світовому ринку та забезпечення довгострокового зростання добробуту населення.

1.2 Вплив глобалізації та світових конфліктів на міжнародні економічні відносини

Глобалізація у XXI столітті визначається як ключовий фактор трансформації світового господарства, що формує нову архітектуру міжнародних економічних відносин. Її вплив проявляється у посиленні економічної взаємозалежності держав, конвергенції торговельних правил, інтеграції фінансових ринків та пришвидшенні трансферу інноваційних технологій. Разом з тим, інтенсивність глобалізаційних змін супроводжується зростанням системних вразливостей: ескалація політичних конфліктів, торговельні протистояння, енергетичні дисбаланси й загострення інформаційної конкуренції дедалі частіше генерують економічну нестабільність [10].

Після 2022 року глобальна економіка зіткнулася з безпрецедентним зрушенням через повномасштабне вторгнення росії в Україну. Цей чинник зумовив радикальну зміну конфігурації міжнародних потоків торгівлі та капіталу, спричинив руйнування логістичних ланцюгів, розширення санкційних режимів і переформатування світового енергетичного ринку [11].

Відтак, взаємодія глобалізаційних тенденцій і геополітичних конфліктів переходить до нової парадигми — від моделі інтеграції до процесів фрагментації міжнародного економічного простору.

У науковому дискурсі глобалізація характеризується як процес поглиблення взаємозалежності національних економік на основі активізації транскордонного руху товарів, фінансових ресурсів, послуг, технологій і даних [12]. Вона передбачає поступове формування єдиного глобального ринку, де мінімізуються бар'єри для економічної взаємодії та посилюється міждержавна конкуренція.

Згідно з класичною міжнародно-економічною теорією, глобалізація забезпечує ефективніше використання виробничих ресурсів і зростання результативності завдяки спеціалізації країн відповідно до їх конкурентних переваг [13]. Саме тому її вважають закономірним етапом розвитку світової економіки, заснованим на подальшій лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків.

Однак сучасні дослідження вказують на суперечливу сутність глобалізації. Вона може посилювати соціальні та територіальні диспропорції, поглиблювати розрив між економічним центром і периферією та підвищувати залежність країн від зовнішніх шоків [14]. Дж. Стігліц підкреслює, що за відсутності дієвих інституцій регулювання глобалізація «відтворює нерівність можливостей», а розподіл отриманих вигід є несправедливим [15].

Українські науковці також звертають увагу на дуальність цього феномену. Зокрема, І. Бураковський підкреслює, що економічна відкритість, збільшуючи інтеграційний потенціал, одночасно посилює вразливість до глобальних криз. В. Геєць наголошує, що у сучасних умовах глобалізація набуває яскраво вираженого політико-безпекового характеру, зокрема в контексті гібридних протистоянь та санкційного тиску [16].

На початку 2020-х років глобалізаційна динаміка зазнала додаткових структурних викликів: пандемія COVID-19, протекціоністські зрушення,

енергетична турбулентність та зростання геополітичної поляризації спричинили перегляд попередньої моделі економічної відкритості. Baldwin зазначає, що світова економіка трансформується від «гіперглобалізації» до «регіоналізованої» структури, коли держави намагаються зменшувати критичні залежності від потенційно недружніх партнерів [17].

Після початку війни проти України ці тенденції значно посилилися. Санкційна ізоляція РФ спричинила перерозподіл енергетичних потоків, зміну глобальних маршрутів постачання та переорієнтацію торговельних партнерств. У міжнародних фінансах проявилися елементи «деінтеграції», зокрема розвиток альтернативних платіжних систем, цифрових валют центральних банків і незалежних механізмів розрахунків для мінімізації політичних ризиків.

Водночас агресія росії проти України активізувала консолідаційні процеси між демократичними державами. Поява нових форматів економічної кооперації – як-от G7 Energy Platform та EU Solidarity Lanes – свідчить, що глобалізація еволюціонує, адаптуючись до багатополярної реальності. Отже, міжнародні економічні відносини поступово набувають властивостей адаптивної системи, де політична сумісність та ціннісна єдність виступають вагомими критеріями партнерства [18].

Узагальнюючи, глобалізація сьогодні становить багатокомпонентний і амбівалентний процес. Вона прискорює інноваційний розвиток, розширює міжнародні зв’язки та сприяє фінансовій інтеграції, але паралельно генерує нові економічні ризики й поглиблює лінії конфліктності. Події останніх років засвідчили потребу модернізації глобалізаційної моделі – переходу від беззастережної відкритості до більш збалансованої парадигми, орієнтованої на стійкість, справедливий розвиток і забезпечення безпеки.

Глобалізаційні процеси, що інтенсивно розвивалися упродовж останніх десятиліть, базуються на складній системі економічних, технологічних та інституційних механізмів, які забезпечують інтеграцію національних ринків у єдиний світовий простір. Ці механізми формують основу сучасних

міжнародних економічних відносин, де взаємозалежність держав стає не лише економічним, а й політичним фактором стабільності або конфліктності.

Одним із ключових механізмів глобалізації виступає лібералізація торгівлі, тобто поступове зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, розширення угод про вільну торгівлю та гармонізація торговельних стандартів. Завдяки діяльності Світової організації торгівлі (СОТ), а також регіональних угруповань (ЄС, USMCA, ASEAN), вдалося створити умови для прискорення міжнародного обміну товарами і послугами.

Водночас після 2022 року глобальна торгівля зазнала суттєвих змін під впливом війни росії проти України та торгових санкцій. За даними СОТ, обсяги світової торгівлі у 2023 році знизилися на 0,8%, тоді як енергетичний сектор продемонстрував структурне переорієнтування – ЄС зменшив залежність від російського газу на понад 60%, активізувавши співпрацю з Норвегією, США та Катаром [19]. Цей приклад показує, що глобалізація залишається живим процесом, проте її вектор зміщується у напрямі свідомої диверсифікації ризиків.

Другим фундаментальним механізмом глобалізації є інтернаціоналізація виробництва, що передбачає створення глобальних ланцюгів доданої вартості (ГЛДВ). Завдяки розподілу виробничих процесів між країнами транснаціональні корпорації (ТНК) формують мережі взаємозалежних постачальників, виробників і споживачів. За даними UNCTAD, понад 80% світової торгівлі пов'язано з діяльністю ТНК.

Однак світові конфлікти останніх років показали вразливість таких ланцюгів. Зокрема, війна в Україні спричинила дефіцит ключових сировинних компонентів – зерна, титану, неону, що вплинуло на аграрний, металургійний і мікроелектронний ринки. Подібні порушення змушують країни та корпорації скорочувати надмірну концентрацію виробництва у певних регіонах, розвиваючи політику friend-shoring (переміщення виробництв у країни-партнери) та near-shoring (наближення виробництва до внутрішніх ринків).

Таким чином, інтернаціоналізація виробництва у посткризовому періоді еволюціонує від моделі «максимальної ефективності» до моделі «економічної стійкості», де безперервність постачання і безпека перевищують пріоритет короткострокового прибутку.

Третім важливим елементом глобалізаційної системи є фінансова інтеграція, яка проявляється у вільному русі капіталу, розвитку міжнародних фінансових ринків і конвергенції банківських систем. З початку XXI століття транснаціональні капітальні потоки зросли у декілька разів, а обсяги операцій на валютних ринках перевищили $6 трлн щоденно [20].

Після 2022 року глобальна фінансова система зазнала серйозних викликів, пов’язаних із санкційним тиском, відключенням російських банків від SWIFT та реструктуризацією енергетичних інвестицій. Водночас відбувається активне впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC), що покликані зменшити залежність країн від доларової домінації й міжнародних платіжних систем.

Зростання ролі криптоактивів та децентралізованих фінансів (DeFi) створює нові канали фінансової інтеграції, які функціонують паралельно з традиційними інститутами. Проте це породжує нові ризики — нестабільність курсів, відсутність чітких регуляторних рамок і можливість зловживань. Тому міжнародні організації (МВФ, FATF, Світовий банк) дедалі частіше ініціюють розробку спільних стандартів цифрових фінансових операцій.

Глобалізація у XXI столітті все більше спирається на цифрові технології – інтернет, штучний інтелект, хмарні обчислення, блокчейн. Саме вони забезпечують гнучкість і швидкість глобальних комунікацій, дозволяючи компаніям інтегруватися у світові ринки незалежно від географії. За даними McKinsey Global Institute [21], понад 65% світового ВВП уже прямо або опосередковано пов’язано з цифровими потоками даних.

Водночас технологічна інтеграція породжує нову форму конкуренції – технологічні війни, у яких контроль над критичними технологіями стає інструментом економічного впливу. Протистояння США і Китаю у сфері

мікроелектроніки, обмеження експорту напівпровідників, а також спроби ЄС розвивати «технологічний суверенітет» є показовими прикладами цієї тенденції.

Україна, попри складні воєнні умови, активно інтегрується у глобальні цифрові ринки, розвиваючи IT-сектор, електронне врядування (через платформу «Дія») і співпрацюючи з ЄС у межах Digital Europe Programme. Це свідчить, що технологічна глобалізація здатна функціонувати навіть у періоди збройних конфліктів, виступаючи чинником стійкості економічних систем.

Інституційна архітектура глобалізації спирається на діяльність міжнародних організацій – СОТ, МВФ, Світового банку, ОЕСР, а також регіональних інтеграційних об'єднань. Їхні завдання полягають у створенні нормативного середовища, сприятливого для розвитку торгівлі, інвестицій і технологічного обміну.

Проте події останніх років засвідчили обмеженість традиційних механізмів глобального управління. Світова економіка стала більш багатополярною, і дедалі більше країн намагаються формувати альтернативні центри економічного впливу – зокрема, через об'єднання BRICS, ШОС, ASEAN. Це свідчить про еволюцію глобалізаційної моделі від централізованої (домінування Заходу) до поліцентричної, де взаємодія між блоками визначає нову конфігурацію світових відносин [22].

Глобалізаційні механізми інтеграції світових ринків демонструють складну діалектику між ефективністю та безпекою. Світова економіка переходить від моделі необмеженого відкриття до моделі керованої взаємозалежності, у якій держави поєднують інтеграцію з політикою економічного самозахисту. Цей процес не є відкатом глобалізації, а радше її новою фазою адаптації, у якій стійкість і стратегічна автономія стають провідними критеріями розвитку.

Світові конфлікти є одним із ключових чинників, що коригують траєкторію глобалізаційних процесів. В умовах зростання геополітичної

напруженості – торгових суперечок, енергетичних криз, збройних конфліктів – міжнародні економічні відносини набувають нестабільного, фрагментованого характеру. Конфлікти XXI століття дедалі частіше відбуваються не лише у військовій площині, а й у фінансовій, технологічній та інформаційній сферах. Вони впливають на обсяги торгівлі, структуру інвестицій, доступ до ресурсів, а також на ефективність діяльності глобальних інститутів регулювання.

Війна в Україні як переломний чинник глобальної економіки. Повномасштабна агресія росії проти України у лютому 2022 року стала найбільшим воєнним потрясінням для світової економіки після Другої світової війни. Вона призвела до структурного розладу міжнародних ринків енергоносіїв, сировини та продовольства, що відбилося на темпах глобального зростання. За даними МВФ, світовий ВВП у 2022 році знизився на 3,4 % порівняно з прогнозом, а зростання у 2023 році залишилося нижчим за 2,5 %.

Енергетичний вимір. росія, яка до 2022 року забезпечувала близько 40 % газового імпорту Європейського Союзу, втратила більшу частку цього ринку через санкції, що призвело до різкого зростання цін на енергоносії у світі. За даними Міжнародного енергетичного агентства, у середньому ціни на газ у Європі у 2022 році зросли у 4–5 разів, а нафта подорожчала більш ніж на 40 %. Водночас це стимулювало розвиток нових енергетичних альянсів між ЄС, США та країнами Перської затоки, а також активізувало перехід до зеленої енергетики.

Продовольча безпека. Війна в Україні спричинила значне скорочення експорту зерна й олії, що підвищило ризики голоду в країнах Африки та Близького Сходу. Ініціатива ООН та Туреччини щодо створення «зернового коридору» з чорноморських портів України тимчасово стабілізувала ринок, однак після його припинення у 2023 році ціни на продовольство знову почали зростати.

Санкційний фактор. Санкційна ізоляція росії стала безпрецедентним прикладом економічної зброї у сучасній історії. Замороження валютних резервів, заборона експорту технологій, обмеження доступу до SWIFT та відмова більшості міжнародних корпорацій від співпраці з російським ринком продемонстрували потенціал глобалізації як механізму економічного тиску. У результаті частка росії у світовій торгівлі скоротилася майже удвічі, а внутрішній ВВП знизився на понад 7 % у 2022 році.

Глобальні торгові й фінансові наслідки. Збройний конфлікт у Європі прискорив тенденцію до регіоналізації торгівлі. Багато країн почали переорієнтовувати логістику та інвестиції, щоб уникати надмірної залежності від політично нестабільних регіонів. Це зумовило формування нових торгових коридорів, зокрема «Середнього шляху» (через Каспій, Азербайджан і Грузію), який частково замінив традиційні маршрути через росію та білорусь.

На фінансових ринках спостерігається перерозподіл капіталів: західні інвестори виводять активи з країн із підвищеним ризиком санкцій, натомість посилюють інвестиції в ЄС, Північну Америку та Азію. Згідно зі звітом UNCTAD, прямі іноземні інвестиції у Європейський Союз у 2023 році зросли на 17 %, тоді як у країни Євразійського регіону – скоротилися на понад 60 %.

Крім того, посилилася роль резервних валют: попит на долар США та євро зріс, тоді як використання юаня в міжнародних розрахунках підвищилося завдяки розширенню фінансової співпраці Китаю з Росією та країнами BRICS. Це свідчить про поступовий перехід до мультивалютної системи, де геополітичні альянси впливають на валютну структуру глобальної економіки.

Трансформація ланцюгів постачання і логістичних систем. Світові конфлікти та пандемічні наслідки продемонстрували, наскільки вразливою є модель глобальних ланцюгів постачання. Компанії стикаються з дефіцитом критичних компонентів, збільшенням транспортних витрат і непередбачуваними затримками. За оцінками World Bank, близько 75 %

міжнародних виробників у 2022–2023 рр. зазнали порушень у логістичних ланцюгах.

Як наслідок, формується нова парадигма – “re-globalization through resilience” («реглобалізація через стійкість»), коли компанії прагнуть не скорочувати глобальні зв’язки, а диверсифікувати їх. Прикладами цього є перенесення частини виробництва з Китаю до Південної Азії (В’єтнам, Індія), розвиток транспортних коридорів через Україну та Балкани, а також створення стратегічних резервів критичних матеріалів у країнах G7.

Вплив конфліктів на глобальні ціни та інфляцію. Світові конфлікти сприяли формуванню «геополітичної інфляції» — феномену, коли політична нестабільність прямо впливає на вартість енергоносіїв, продовольства й логістики. За даними OECD, у 2022 році середній рівень інфляції у країнах G20 перевищив 9 %, що стало найвищим показником за чотири десятиліття. Водночас у країнах, які стали основними споживачами альтернативних енергоресурсів (зокрема в ЄС), інфляційний тиск супроводжується структурними змінами у виробництві – перехід до енергоефективних технологій, розвиток ВДЕ та підтримка інноваційного бізнесу через програми Green Deal і REPowerEU. Таким чином, хоча конфлікти призводять до цінових шоків, вони також стимулюють модернізацію економічної структури[23].

Соціально-економічні наслідки та нові ризики. Наслідки світових конфліктів виходять далеко за межі макроекономічних показників. Порушення торгівлі, інфляція, зростання енергетичних витрат і нестабільність фінансових ринків призвели до погіршення умов життя у багатьох країнах. За оцінками Світового банку, понад 70 млн людей у 2022–2023 рр. опинилися за межею бідності через зростання вартості продовольства та енергії.

Для країн, що розвиваються, це означає поглиблення боргової залежності та посилення впливу міжнародних кредиторів. Україна стала показовим прикладом формування нових форматів фінансової допомоги –

через механізми МВФ, ЄС та Світового банку, спрямовані не лише на підтримку платіжного балансу, а й на структурну модернізацію економіки.

Світові конфлікти радикально змінюють структуру глобалізації, перетворюючи її з інструмента економічного зближення на механізм стратегічного балансування. Війна в Україні стала каталізатором нового етапу глобальної адаптації: формування енергетичної автономії Європи, прискорення переходу до зеленої економіки, переосмислення ролі фінансових потоків і зміцнення політичних альянсів. Водночас ці процеси супроводжуються ризиками – фрагментацією ринків, зростанням інфляції, нерівномірним розподілом вигод та поглибленням глобальної нерівності.

Трансформація міжнародних економічних інститутів під впливом глобальних криз. Вступ до інституційної трансформації. Глобалізаційний процес не лише впливає на ринки та виробництво, але й породжує радикальну трансформацію міжнародних економічних інститутів – тих структур, які забезпечують координацію, контроль та регулювання міжнародних економічних відносин. Інститути на зразок Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ), Світовий банк та інші регіональні організації змушені адаптуватися до викликів – пандемії, геополітичних конфліктів (зокрема агресії росії проти України), енергетичних та продовольчих криз – що ставлять під сумнів традиційну архітектуру глобального господарства.

Реформи МВФ та підсилення ролі управління. МВФ, у відповідь на кризові явища початку 2020-х років, здійснює низку змін у напрямах своєї діяльності та внутрішнього управління. Наприклад, виконавча рада фонду у квітні 2023 року завершила перегляд «Рамки посиленого залучення до управління» (Framework for Enhanced Engagement on Governance), яка була затверджена у 2018 році. Згідно з офіційним повідомленням, цей перегляд засвідчив, що взаємодія фонду з країнами-членами з питань управління та боротьби з корупцією була «систематичною, відвертою, ефективною та неупередженою». Крім того, МВФ у своєму інформаційному листі «The IMF

and Good Governance» акцентує увагу на тому, що підтримка належного управління, прозорості та боротьби з відмиванням коштів стала частиною його мандату.

У світлі війни росії з Україною та санкцій проти росії, МВФ та інші міжнародні структури стикаються з новими викликами: необхідністю надавати допомогу країнам-жертвам конфлікту, впроваджувати програму відновлення та модернізації, враховувати ризики геополітичної нестабільності [24]. Це вимагає адаптації програм кредитування, включення нових критеріїв (безпекових, екологічних, соціальних) та взаємодії з регіональними ініціативами.

Модернізація СОТ та торговельна архітектура. У сфері міжнародної торгівлі інституційні зміни охоплюють Світова організація торгівлі (СОТ). На 12-й Міністерській конференції (МС12) у червні 2022 року учасники погодились на комплексний перегляд функцій СОТ з метою підвищення її здатності реагувати на сучасні виклики глобальної торгівлі. Документ результатів МС12 визнав необхідність відновлення повноцінної та справної системи врегулювання спорів (dispute settlement) до 2024 року. Разом з тим на зустрічі МС13 у лютому 2024 року переговори щодо ключових реформ зазнали затримки, зокрема у питаннях сільського господарства, рибальства та тарифного режиму електронної комерції. Ці ж події свідчать про те, що СОТ перебуває в процесі адаптації: від організації, чий регламент формувався в умовах «гіперглобалізації», до структури, яка має враховувати фрагментацію світової економіки, регіональні блоки, цифровізацію, екологічні виклики та геополітичну конкуренцію.

Региональні та альтернативні інститути: BRICS і нова фінансова архітектура. Окрім традиційних міжнародних інститутів, нові структури та блоки набувають усе більшої ваги – зокрема BRICS (Бразилія, росія, Індія, Китай, Південна Африка) та суміжні фінансово-економічні ініціативи. Дослідження показують, що країни-члени BRICS впроваджують моделі трансформації, орієнтовані на знання, інновації та цифрову економіку, що

змінює їхнє положення в глобальній системі. У контексті геоекономічної суперечки росії–Україна та західних санкцій це означає, що альтернативні центри економічної сили активізуються, що ставить під питання ексклюзивність західних інститутів управління. Це призводить до дедалі більшого багатополярного характеру міжнародної економіки.

Регіоналізація та фрагментація: активізація регіональних блоків і альтернативних інституцій створює конкуренцію старим глобальним структурам. Наприклад, країни Європейського Союзу на конференції МС13 заявили про готовність підтримати модернізовану систему СОТ, яка б слугувала «форпостом стабільності правила-орієнтованої торгівлі» в умовах фрагментованої економіки.

Інституційна архітектура міжнародної економіки перебуває в активній фазі трансформації. Глобалізація та світові конфлікти (зокрема війна росії проти України) виступили каталізаторами цих змін. Традиційні інститути – МВФ, СОТ, Світовий банк – адаптуються, модернізуються, але одночасно стикаються з конкуренцією регіональних блоків та нових центрів сили. Перехід до більш багатополярної системи вимагає від цих організацій гнучкості, прозорості й оновлення мандатів. Україна в цьому контексті має можливість активно інтегруватися у нові структури, посилюючи свою роль в трансформації глобальної економічної системи.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що глобалізація й світові конфлікти сьогодні виступають взаємозалежними і взаємопосилюючими процесами. Якщо раніше глобалізація асоціювалася передусім з економічною інтеграцією, поширенням ліберальних принципів торгівлі та фінансової відкритості, то в умовах XXI століття, особливо після 2022 року, її динаміка стала більш суперечливою [25].

Глобалізація продемонструвала високу чутливість до зовнішніх шоків – пандемії, енергетичної нестабільності, воєнних дій, технологічної конкуренції. Її сучасна форма характеризується переходом від «гіперглобалізації» до “smart globalization” — більш обережної, регіонально

структурованої системи міжнародних зв’язків, орієнтованої на стійкість і безпеку.

Світові конфлікти, особливо війна росії проти України, стали каталізатором переформатування глобальної економічної системи. Цей конфлікт показав, що економічна взаємозалежність не гарантує стабільності, а іноді навіть створює додаткові ризики, коли країна-агресор використовує торговельні чи енергетичні зв’язки як інструмент шантажу.

Внаслідок війни активізувалися процеси “de-risking” та “friend-shoring” – перенесення виробництва і торгівлі в політично надійні юрисдикції (OECD, 2023). Цей тренд суттєво змінив географію інвестицій і логістики. ЄС та США посилюють енергетичну автономію, розширюють внутрішні виробництва критичних матеріалів, тоді як країни Азії стають новими промисловими вузлами світової економіки.

У макроекономічному вимірі конфлікти вплинули на структуру міжнародної торгівлі, посилили роль держав у регулюванні ринків, викликали геополітичну інфляцію і спровокували хвилю політики протекціонізму, замаскованої під «економічну безпеку».

Міжнародні інститути, що історично забезпечували стабільність світового господарства, зазнали істотної трансформації.

МВФ та Світовий банк активізували програми підтримки країн, які постраждали від війни або глобальних криз, зокрема запровадили нові інструменти для України, Африки та Близького Сходу. Вони поступово переходять від концепції «кредитування стабільності» до моделі розвитку через стійкість.

СОТ перебуває у фазі глибокої модернізації, спрямованої на відновлення системи врегулювання спорів і розробку нових правил цифрової торгівлі. Регіональні угруповання, як-от ЄС, створюють альтернативні інструменти регулювання (CBAM, Green Deal), що формують нову екологічно-орієнтовану парадигму глобалізації.

Паралельно зростає вплив неформальних блоків, таких як BRICS, які просувають альтернативну фінансову архітектуру – розвиток міждержавних валютних розрахунків у національних валютах, створення власних платіжних систем та кредитних інститутів. Це свідчить про багатополярність глобальної економіки, у якій провідна роль більше не належить виключно західним центрам сили [26].

Україна у 2022–2025 рр. стала епіцентром глобальної переоцінки безпеки й економічної взаємозалежності. Вона водночас постраждала від руйнувань і стала моделлю економічної стійкості. За даними Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, попри втрату понад 30 % промислового потенціалу у 2022 році, українська економіка продемонструвала адаптивність завдяки інтеграції в європейські ринки, цифровізації, аграрному експорту та підтримці міжнародних фінансових партнерів.

Післявоєнне відновлення України розглядається МВФ, Світовим банком і ЄС як тест для реформованої глобальної системи. Його успішність має стати індикатором дієвості оновленої економічної архітектури світу – поєднання ринкових, безпекових та екологічних принципів.

Глобалізація й конфлікти – два боки однієї системи. Конфлікти коригують надмірну відкритість ринків, тоді як глобалізація пом’якшує наслідки конфронтації через економічну взаємозалежність.

Міжнародні інститути еволюціонують від стабілізаторів до агентів змін. Вони не лише реагують на кризи, а й формують нові підходи до регулювання (інклюзивність, сталий розвиток, енергетична автономія).

1.3 Методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії

Ефективність зовнішньоекономічної стратегії держави є багатовимірною характеристикою, що відображає здатність країни

забезпечувати сталий розвиток у глобальній економічній системі, посилювати конкурентоспроможність своїх виробників, розширювати доступ до зовнішніх ринків, а також підтримувати макроекономічну стабільність. У сучасних умовах, коли глобальні ланцюги доданої вартості швидко трансформуються, а геополітичні ризики зростають, питання методології оцінювання зовнішньоекономічної політики набуває особливої актуальності. Для України це питання є визначальним, оскільки ефективне функціонування зовнішньої торгівлі, інвестиційного співробітництва та міжнародної інтеграції безпосередньо впливає на економічну безпеку, рівень технологічного розвитку та фінансову стабільність держави.

У науковій літературі й практичних методичних рекомендаціях різних міжнародних організацій сформувалося кілька підходів до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії. Вони відрізняються за цільовою спрямованістю, інструментарієм, об’єктом вимірювання та глибиною аналітики. Важливим завданням є узагальнення та адаптація цих підходів з урахуванням української специфіки, динаміки інтеграційних процесів та особливостей національної економічної політики.

Одним із найбільш поширених підходів є індикативний аналіз, який ґрунтується на вимірюванні ефективності через систему кількісних та якісних показників (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Схема оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії країни

Індикаторний підхід передбачає формування набору ключових економічних параметрів, що відображають результативність реалізації зовнішньоекономічної стратегії в динаміці. Зазвичай така система включає три основні блоки:

– Торговельні індикатори, серед яких (обсяги експорту та імпорту; експортна квота (співвідношення експорту до ВВП); структура експорту за товарами, послугами, ринками; індекс диверсифікації експорту; показники торговельного балансу; сальдо зовнішньоторговельних операцій у різних секторах.

– Інвестиційні індикатори: обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (ПІІ); структура ПІІ за країнами та галузями; частка прямих іноземних інвестицій у ВВП; ефективність ПІІ, що оцінюється через

продуктивність капіталу, створення робочих місць, впровадження інноваційних технологій.

– Інституційно-структурні індикатори, що відображають: позиції країни у глобальних рейтингах; ефективність державного управління зовнішньоекономічною діяльністю; якість митного адміністрування; рівень бар'єрів доступу до ринків.

Перевагою індикативного підходу є його відносна простота та можливість порівняння між країнами. Проте він не завжди дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки та оцінити глибинні структурні ефекти реалізації стратегічних рішень.

Інтегральний підхід передбачає формування узагальненого показника, який базується на зважуванні та агрегуванні низки індикаторів у єдиний числовий індекс. Особливої популярності цей метод набув серед дослідників, які вивчають макроекономічну ефективність та економічну безпеку країни.

Побудова інтегрального показника ефективності зовнішньоекономічної стратегії передбачає такі етапи: вибір системи індикаторів відповідно до стратегічних цілей держави; нормування показників, що дозволяє усунути різницю в одиницях виміру.

Застосування вагових коефіцієнтів, які можуть встановлюватися експертним шляхом або визначатися за допомогою математичних методів (аналіз головних компонент, ентропійний метод).

Інтегральний показник дозволяє робити порівняльний аналіз між різними країнами, оцінювати динаміку й визначати загальний рівень ефективності зовнішньоекономічної політики. Водночас його недоліком є суб'єктивність при визначенні вагових коефіцієнтів, а також можлива втрата важливої інформації під час агрегування.

SWOT- та PEST-аналіз як стратегічні методи оцінювання. Стратегічні методи оцінювання часто використовуються під час аналізу ефективності зовнішньоекономічної стратегії в контексті довгострокового планування. Одними з найпоширеніших методів є SWOT-аналіз та PEST-аналіз.

SWOT-аналіз дозволяє оцінити сильні та слабкі сторони економіки, а також можливості та загрози, що формуються зовнішнім середовищем. Завдяки цьому методу можна:

– визначити конкурентні переваги національної економіки;

– оцінити вразливість економічної системи до зовнішніх шоків;

– сформувати рекомендації щодо адаптації зовнішньоекономічної стратегії до нових глобальних умов.

PEST-аналіз використовується для дослідження політичних, економічних, соціальних та технологічних факторів, які впливають на ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави. Його застосування дозволяє:

– розуміти вплив зовнішнього середовища на міжнародну торгівлю та інвестиції;

– враховувати макроризики (геополітичні, фінансові, технологічні);

– оцінювати адаптивність стратегії до глобальних трансформацій.

Особливо важливим є адаптація аналізу до українських реалій, зокрема воєнних ризиків, структурних дисбалансів економіки, залежності від окремих ринків та необхідності інтеграції у європейські ланцюги доданої вартості.

Економетричні моделі оцінювання. Одним із найбільш науково обґрунтованих підходів є використання економетричного моделювання, яке дозволяє оцінити вплив зовнішньоекономічних інструментів на ключові макроекономічні показники. Типові моделі включають:

– регресійні моделі для оцінки залежності між зміною зовнішньоторговельної політики та динамікою ВВП;

– моделі з фіксованими ефектами для дослідження ролі інституційних факторів у залученні ПІІ;

– VAR-моделі для аналізу взаємозв’язків між валютним курсом, експортуванням, імпортом та інвестиційним потоком;

– моделі гравітаційного типу для оцінки потенціалу торговельних потоків між країнами.

Перевагою економетричних методів є їхня здатність забезпечувати науково обґрунтовану базу для прийняття рішень, виявляти глибинні закономірності та здійснювати прогнозування. Недоліком є висока вимога до якості статистичних даних і професійної компетентності дослідника.

Порівняльно-міждержавний підхід. Ефективність зовнішньоекономічної стратегії оцінюється також шляхом порівняння результатів діяльності різних країн. Такий підхід дозволяє:

– оцінити позицію країни у глобальній економіці;

– визначити найкращі практики державного регулювання;

– зрозуміти, які інструменти забезпечують найвищий результат в умовах подібних економічних моделей.

Для України важливо порівнювати себе з країнами Центральної та Східної Європи, які успішно інтегрувалися до Європейського Союзу, мають схожий історичний контекст та змогли модернізувати економіку через ефективну зовнішньоекономічну політику.

Оцінювання через призму економічної безпеки. У сучасних умовах оцінювання ефективності зовнішньоекономічної стратегії тісно пов’язане з економічною безпекою. Це пояснюється тим, що надмірна залежність від зовнішніх ринків, монокультурність експорту або критична залежність від імпорту окремих ресурсів може створювати суттєві ризики для держави.

Методика оцінки економічної безпеки включає:

– визначення порогових значень критичних індикаторів (частка імпорту енергоресурсів, дефіцит торговельного балансу, інноваційна місткість експорту тощо);

– оцінку впливу зовнішньоекономічних ризиків на стабільність держави;

– аналіз стійкості економічної системи до глобальних криз.

Україна, як країна з відкритою економікою, повинна оцінювати не лише загальний рівень ефективності ЗЕС, але й її здатність забезпечувати національну безпеку.

Інституційний підхід до оцінювання. Інституційний метод акцентує увагу на якості державного управління, ролі інституцій, рівні правового забезпечення та ефективності регуляторного середовища. Він передбачає оцінку:

– ефективності правової системи в частині регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

– прозорості процедур;

– якості митного адміністрування;

– рівня корупційних ризиків;

– спроможності держави реалізовувати міжнародні угоди.

Для України цей підхід є важливим з огляду на процеси євроінтеграції, гармонізацію законодавства та необхідність зміцнення інституційної спроможності.

Сценарний підхід та моделювання стратегічних альтернатив. Сценарне моделювання використовується для оцінювання потенційних результатів зовнішньоекономічної політики в умовах невизначеності. Такий підхід дозволяє розробити альтернативні сценарії розвитку:

– оптимістичний (поглиблення інтеграції, зростання експорту високотехнологічної продукції);

– базовий (збереження існуючих тенденцій);

– песимістичний (зростання бар’єрів, глобальні кризи, воєнні ризики).

Сценарний аналіз має практичне значення для України, оскільки дозволяє адаптувати зовнішньоекономічну стратегію до ризиків, пов’язаних з війною, змінами у світовій торгівлі та міжнародною політичною ситуацією [27].

Оцінка впливу ЗЕС на соціально-економічний розвиток країни. Ефективність зовнішньоекономічної стратегії вимірюється не лише

економічними показниками, але й впливом на соціальні та структурні параметри національної економіки:

- рівень зайнятості;
- зростання доходів населення;
- підвищення технологічного рівня виробництва;
- створення нових робочих місць у високотехнологічних секторах;
- розвиток інноваційного потенціалу.

Цей підхід передбачає комплексне врахування економічних і соціальних ефектів та дозволяє оцінити довгострокову результативність стратегічних рішень.

Висновки до розділу 1

Методичні підходи до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії країни є багатокомпонентними й охоплюють широкий спектр аналітичних інструментів – від індикативних систем до економетричного моделювання та сценарного прогнозування. Для України важливо поєднувати ці підходи з урахуванням особливостей національної економіки, стратегічних орієнтирів на європейську інтеграцію та необхідності забезпечення економічної безпеки. Комплексне застосування різних методологій дозволить сформувати цілісну оцінку ефективності ЗЕС і сприятиме підвищенню якості державної політики в умовах динамічних глобальних змін.

Сучасний рівень розвитку світового господарства зумовлює необхідність комплексного підходу до підвищення ефективності ЗЕД держави – шляхом посилення зовнішньоторговельних позицій, активізації науково-технічної співпраці, розвитку міжнародної спеціалізації та кооперації, оптимізації використання ресурсів, формування позитивного іміджу країни на світовій арені та забезпечення сталого економічного розвитку.

2 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1 Загальна характеристика економічного розвитку регіону

Розвиток регіональної економіки є результатом взаємодії численних факторів, серед яких основними є політичні, економічні, культурні, соціальні та екологічні чинники. Ці фактори не лише обмежують, але й взаємно доповнюють один одного, що призводить до суттєвої невизначеності в процесі економічного розвитку на рівні окремих регіонів. Регіональні відмінності в економічному розвитку означають, що в межах однієї країни деякі території демонструють вищі темпи зростання та більш високий рівень економічного потенціалу, порівняно з іншими, що веде до формування моделі співіснування розвинутих і менш розвинутих регіонів. Цей процес може мати незбалансований характер, де більш динамічні території відзначаються високим рівнем економічної активності та потужністю, тоді як інші регіони стикаються з труднощами розвитку.

Економічний прогрес на рівні регіону залежить від багатьох об'єктивних чинників, таких як природно-географічні умови, транспортна інфраструктура, рівень розвитку середовища, а також історичні передумови. Помірні відмінності між регіонами можуть сприяти стимулюванню економічної активності та покращенню загальної ефективності розвитку. Однак, надмірні відмінності можуть призвести до соціальної нестабільності і турбулентності, що заважає сталому економічному прогресу. За останні пів століття дослідження в сфері регіонального економічного розвитку спричинили появу численних теорій, деякі з яких мають загальний характер і запозичені з теорій національного розвитку, а інші фокусуються виключно на регіональному контексті.

Значення людського капіталу, інновацій і науково-дослідних розробок стало центральним у сучасних теоріях регіонального розвитку, зокрема у рамках концепції ендогенного зростання. Відповідно до цієї теорії, довгострокове зростання регіону залежить не лише від накопичення капіталу та праці, але й від інноваційної активності, технологічного прогресу, а також розвитку людського капіталу. Такі процеси, як накопичення знань, поширення технологій і інновацій, є важливими для підтримки сталого розвитку регіонів.

Європа займає провідне місце у світовій економіці завдяки обсягам промислового і сільськогосподарського виробництва, експортному потенціалу товарів і послуг, а також розвитку міжнародного туризму. Її загальний валовий внутрішній продукт (ВВП) становить близько 30% від світового. Крім того, Європа лідирує у глобальній торгівлі, зокрема за обсягами золотовалютних резервів та іноземних інвестицій.

Економіка Європи організована навколо трьох основних секторів:

а) Національний (приватний) сектор.

б) Державний сектор.

в) Іноземний сектор.

Серед галузей промисловості машинобудування є найважливішою, а хімічна промисловість займає друге місце за значенням. Чорна металургія, що розвивалась в країнах з відповідним сировинним забезпеченням, таких як Німеччина, Великобританія, Франція, Іспанія, Бельгія, Люксембург, Польща та Чехія, історично стала важливою складовою економічної структури цих держав. Після Другої світової війни великі металургійні комбінати були побудовані в морських портах для імпорту залізної руди та металобрухту. Серед сучасних металургійних потужностей найбільше значення мають комбінати в Фос (Франція) та Торонто (Італія). Останнім часом спостерігається зростання популярності міні-заводів у металургійній галузі. Основними напрямками кольорової металургії є виробництво алюмінію та міді.

Лісова промисловість є основною галуззю міжнародної спеціалізації для Швеції та Фінляндії, які займають провідну позицію у лісовому господарстві Європи.

В Європі активно функціонують науково-дослідні парки, подібні до американської "Силіконової долини". Найвідоміші з них розташовані поблизу Кембриджа (Великобританія) та Мюнхена (Німеччина), а також на півдні Франції, в районі Ніцци, де формуються "долини високих технологій".

Сільське господарство Європи охоплює різноманітні види виробництва, включаючи рослинництво і тваринництво, з різними поєднаннями в залежності від природних умов і історичного розвитку. Країни Європи переважно забезпечують свої потреби в основних видах сільськогосподарської продукції, а також активно займаються її експортом.

Аграрні умови Європи визначили формування трьох основних типів сільського господарства: північноєвропейського, середньоєвропейського та південноєвропейського. Відповідно до географічних і кліматичних умов у північних регіонах, таких як Скандинавія та Великобританія, переважають інтенсивні методи молочного тваринництва, а також вирощування кормових культур та сірих хлібів [28]. Особливістю є також розвиток приміського сільського господарства, яке забезпечує великі міста продуктами, такими як молоко, м'ясо, яйця, овочі та фрукти, зокрема в Німеччині, Нідерландах, Великобританії та Франції.

Великобританія та Італія традиційно мають потужні господарські комплекси, але в останні десятиліття відбувається зміна економічних лідерів, і Німеччина набирає більшої ваги. Водночас Великобританія втрачає свою колишню економічну силу. Серед інших значних економічних центрів Європи можна виділити Іспанію, Нідерланди, Швейцарію, Бельгію та Швецію, економіка яких зосереджена на окремих високотехнологічних галузях, які мають світове визнання.

До групи малих промислово розвинутих країн належать Австрія, Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Данія, Люксембург, Ісландія, а до

середньорозвинутих країн відносять Португалію, Грецію та Ірландію. Країни-карлики, такі як Андорра, Ватикан, Мальта, Монако, Сан-Марино та Ліхтенштейн, виконують специфічні функції у розвитку регіону.

Центральна та Східна Європа охоплює вісімнадцять постсоціалістичних країн з перехідною економікою, що відрізняються значно нижчим економічним потенціалом та рівнем розвитку в порівнянні з іншими регіонами Європи.

Європа включає кілька географічних регіонів, кожен з яких має свої економічні та культурні особливості. Ось основні з них:

Західна Європа - характеризується високим рівнем економічного розвитку. Структура економіки в цих країнах є однорідною, з часткою промисловості, що складає близько 40% від валового внутрішнього продукту (ВВП), і з поступовим зростанням частки сектора послуг. З іншого боку, частка сільського господарства неухильно зменшується, становлячи від 2% до 5% від ВВП. Західноєвропейські країни мають значний вплив на економічні тенденції як в межах Європи, так і на світовій арені. Туризм є важливою складовою економіки регіону, завдяки природним і культурним ресурсам, таким як гори Альпи (зимовий відпочинок у Франції та Швейцарії), узбережжя та долини річок Рейн, Сена, Темза. Щороку регіон відвідує понад 140 мільйонів туристів, що приносить більше 80 мільярдів доларів. Франція є найбільш популярною туристичною країною, яку відвідує близько 60 мільйонів туристів, а Великобританія та Австрія також входять до числа лідерів за кількістю відвідувачів.

Північна Європа – один з найбільш розвинених економічно регіонів світу. Хоча населення Північної Європи складає лише 1% від загальної кількості населення розвинених країн, на цей регіон припадає 3% від загального ВВП та промислової продукції. Зважаючи на суворий клімат, Північна Європа приваблює туристів своєю незайманою природою, чистим повітрям, мальовничими озерами та фіордами. Візитною карткою регіону є також культурна спадщина вікінгів і унікальні архітектурні споруди.

Щорічно регіон відвідує близько 4,5 мільйона туристів, які приносять країнам близько 9,73 мільярда доларів.

Південна Європа економічно відстає від передових країн Західної Європи. Промисловість тут переважно базується на традиційних галузях, таких як обробка сільськогосподарської продукції, харчова та легка промисловість. Південна Європа є популярним туристичним напрямом завдяки своїм середземноморським курортам, гірськолижним зонам та багатій культурній спадщині, що охоплює як античні, так і середньовічні пам’ятки. Відвідуваність цього регіону зростає, і на даний момент складає близько 130 мільйонів осіб, що приносить понад 50 мільярдів доларів чистого прибутку. Найбільше туристів приваблюють Іспанія, Італія, а також нові туристичні напрямки, такі як Греція та Португалія.

Східна Європа охоплює країни, що сформувалися після розпаду СРСР та соціалістичної системи в 1990-х роках. Хоча природні ресурси цього регіону, такі як гірські ландшафти Карпат, Татр, озера та цілющі води, мають високий потенціал для розвитку туризму, інфраструктура залишає бажати кращого, а політичні і економічні труднощі гальмують повноцінний розвиток рекреаційної галузі, за винятком таких країн, як Чехія та Словаччина.

Південно-Східна Європа включає дев'ять країн, що були частиною колишнього соціалістичного блоку і не потрапили до Центральної Європи. У регіоні популярні різноманітні види туризму, включаючи морський, гірськолижний, спелеотуризм та культурно-пізнавальний туризм.

Історичний розвиток Європейського Союзу почався після Другої світової війни, коли політики Західної Європи зрозуміли необхідність економічної інтеграції. У 1950 році було запропоновано план часткової економічної інтеграції, який реалізували через створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі, а згодом, у 1957 році, через Римський договір, був створений Європейський економічний співтовариство (ЄЕС). Надалі процес інтеграції поглиблювався, включаючи створення

Європейського Союзу, ухвалення Маастрихтської угоди, що заклала основи для економічної та політичної інтеграції.

У 2002 році було введено єдину валюту – євро, що сприяло економічному розвитку та зменшенню витрат на обмін валют у межах ЄС. ЄС на сьогодні є потужним суб'єктом зовнішньоекономічних відносин, контролюючи понад 40% світової торгівлі. Для вступу в ЄС країни-кандидати повинні мати стабільний демократичний лад, ринкову економіку та захист прав людини. Європейський Союз також активно займається наданням гуманітарної допомоги в кризових ситуаціях, а також протидією тероризму та захистом навколишнього середовища.

ЄС є важливим міжнародним об'єднанням, яке базується на спільних цінностях, забезпечуючи економічну та політичну стабільність для своїх членів і активно сприяючи розвитку міжнародних зв'язків та інтеграційних процесів.

Європейський Союз є однією з найбільших та економічно найрозвиненіших інтеграційних систем світу, що поєднує 27 держав-членів із високим рівнем соціально-економічного розвитку, розвиненою інфраструктурою та інтегрованими ринками товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Економічна модель ЄС ґрунтується на поєднанні ринкових механізмів з активною державною та наддержавною політикою, спрямованою на забезпечення сталого розвитку, інноваційності, конкурентоспроможності та соціальної згуртованості [29].

Фундамент економічного розвитку Європейського Союзу становить єдиний внутрішній ринок, який забезпечує вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Це створює умови для масштабування виробництва, зростання конкуренції та зниження транзакційних витрат. ЄС є одним із найбільших торговельних блоків світу, формуючи значну частку світового експорту й імпорту. Висока інтегрованість економік держав-членів дозволяє ефективно функціонувати ланцюгам доданої вартості, що охоплюють промисловість, транспорт, енергетику, ІТ-сферу та аграрний сектор.

Валовий внутрішній продукт ЄС стабільно демонструє зростання, незважаючи на періодичні кризи, такі як світова фінансова криза 2008 року, пандемія COVID-19 та енергетичні потрясіння 2022–2023 років. Економіка Європейського Союзу характеризується високою часткою сектору послуг, який у більшості країн забезпечує понад 70 % доданої вартості. До ключових галузей належать фінансові послуги, транспорт і логістика, телекомунікації, освіта, сфера охорони здоров'я, інформаційні технології та креативні індустрії. Водночас промисловість зберігає значення для економіки ЄС, особливо в країнах Центральної та Західної Європи, де розвинуті машинобудування, автомобілебудування, енергетичне обладнання, фармацевтика та хімічна промисловість.

Важливим елементом економічної моделі ЄС є інноваційно-технологічний розвиток. Союз посідає провідні позиції у світових рейтингах за витратами на дослідження та розробки, які щороку збільшуються в рамках реалізації стратегічних програм Horizon Europe, Digital Europe та інших ініціатив, спрямованих на підтримку високотехнологічних секторів економіки. Розвиток «зеленої» енергетики, цифрова трансформація, електромобільність та відновлювані джерела енергії визначають нову траєкторію модернізації економіки Європейського Союзу.

ЄС також відіграє ключову роль у міжнародній торгівлі та інвестиціях. Союз активно співпрацює з країнами Європи, Азії та Латинської Америки, укладаючи угоди про вільну торгівлю та партнерство. Внутрішні ринки держав-членів приваблюють значні обсяги прямих іноземних інвестицій завдяки стабільності інституційного середовища, високій якості регуляторної системи та надійності правових механізмів.

Демографічна ситуація у Європейському Союзі залишається складною через старіння населення та зниження народжуваності. Це створює виклики для ринку праці, системи соціального забезпечення та довгострокової продуктивності. У відповідь ЄС проводить політику підтримки зайнятості,

підвищення кваліфікації працівників, регулювання міграційних потоків та стимулювання інновацій у сфері охорони здоров'я.

Особливе місце в економічному розвитку ЄС займає регіональна політика, спрямована на зменшення диспропорцій між розвинутими та менш конкурентоспроможними територіями. За допомогою структурних та інвестиційних фондів ЄС підтримує модернізацію інфраструктури, розвиток малих і середніх підприємств, підвищення енергоефективності та екологічні проєкти. Така політика сприяє зміцненню єдності Союзу та забезпечує умови для рівномірного економічного зростання.

Сучасні виклики – геополітична нестабільність, енергетична незалежність, трансформація глобальних ринків та кліматичні зміни – формують нові пріоритети розвитку Європейського Союзу. У відповідь Союз упроваджує комплексні програми трансформації економіки, зокрема Європейський зелений курс, енергетичну стратегію REPowerEU та ініціативи цифрової суверенності. Їхнє впровадження спрямоване на підвищення стійкості економічної системи, зменшення залежності від зовнішніх постачальників та стимулювання інноваційного розвитку.

Європейський Союз (ЄС) є одним із провідних центрів світового економічного розвитку, що об'єднує 27 держав з високим рівнем інтеграції, соціальною стабільністю, розвиненою інфраструктурою та інституційною якістю. Сукупний економічний потенціал ЄС перетворює його на один із ключових акторів глобальної економічної системи, який формує близько 15–16 % світового ВВП, поступаючись лише США та Китаю. Економіка ЄС характеризується багатоукладністю, високою диверсифікацією секторів, значною часткою інноваційної діяльності та глибокою інтеграцією внутрішнього ринку.

Європейський Союз має стабільну та структурно збалансовану економіку з високим рівнем продуктивності праці. Згідно з узагальненими оцінками (за даними Євростату), сукупний ВВП ЄС у 2023 р. становив

приблизно 16 трлн євро, при цьому показник ВВП на душу населення перевищує 35 тис. євро.

Таблиця 2.1 – Основні макроекономічні показники ЄС

Показник	**Значення**
Сукупний ВВП ЄС	~16 трлн євро
ВВП на душу населення	35–38 тис. євро
Частка послуг у ВВП	70–72 %
Частка промисловості	20–21 %
Частка сільського господарства	1,6–2 %
Рівень інфляції (середній у 2023 р.)	~6 %
Рівень безробіття	~6,1 %

Джерело: Розроблено автором за даними [8-12]

Структура економіки ЄС відповідає моделі постіндустріального розвитку, де домінуюча роль належить сектору послуг, зокрема фінансовим, транспортним, інформаційно-комунікаційним технологіям, освіті та охороні здоров’я.

Галузева структура Європейського Союзу є збалансованою та диверсифікованою. Зберігаючи потужну промислову базу, ЄС одночасно посідає одне з провідних місць у сфері високих технологій та інновацій.

Таблиця 2.2 – Галузева структура економіки ЄС, % до ВВП

Галузь	**Частка у ВВП**
Сфера послуг	71 %
Промисловість	21 %
Будівництво	5 %
Сільське господарство	1,6 %
Інші види діяльності	1–2 %

Джерело: Розроблено автором за даними [8-12]

Таким чином, економічний розвиток Європейського Союзу характеризується високим рівнем інтеграції, структурною стабільністю, значним інноваційним потенціалом та активною зовнішньоекономічною діяльністю. Поєднання конкурентних переваг, інституційної зрілості та стратегічної орієнтації на сталий розвиток забезпечує ЄС провідні позиції у глобальній економіці й визначає його роль як одного з центрів світового економічного зростання.

2.2 Динаміка зовнішньоекономічних показників країн

Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, а також посилення глобальної торговельної напруженості створюють стійкий дезінтеграційний тиск на економічний розвиток Європейського Союзу. Незважаючи на те, що європейські інституції оперативно впроваджують політичні рішення, спрямовані на нейтралізацію зовнішніх шоків, короткострокові траєкторії економічної динаміки залишаються обмеженими високим рівнем невизначеності. Процес дезінфляції триває, однак монетарні органи змушені зберігати підвищену пильність, оскільки стійке зниження інфляційного тиску ще не завершується. Фіскальна політика має забезпечити збалансоване поєднання обережності та створення простору для фінансування нових стратегічно важливих видатків, серед яких ключове місце посідають витрати на оборону, безпеку та інновації.

У межах нового бюджетного циклу ЄС постає необхідність не лише нарощування обсягів доступних фінансових ресурсів, але й перегляду структури існуючих видатків, насамперед у сферах політики згуртованості та спільної аграрної політики. Водночас поглиблення інтеграції європейського енергетичного ринку здатне зменшити витрати на електроенергію та підвищити конкурентоспроможність економіки за рахунок розширення міждержавних інтерконекторів, зниження надмірного податкового навантаження на електроенергію та стимулювання конкуренції. Підвищення

загальноєвропейської продуктивності в перспективі залежить від глибшої інтеграції єдиного ринку, зменшення регуляторних бар'єрів, створення рівних умов для масштабування бізнесу та підтримки інноваційної діяльності [30]. Додатково, розвиток глибших ринків капіталу є ключовою умовою для інноваційного прориву та довгострокового підвищення продуктивності.

Зміцнення системи державної допомоги також має принципове значення, оскільки воно дозволяє вирівнювати умови конкуренції між державами-членами та сприяє зростанню ефективності структурних змін. Покращення мобільності робочої сили та усунення бар'єрів на шляху трудової міграції всередині ЄС залишаються невід'ємними передумовами підвищення продуктивності.

Економічне зростання в Європейському Союзі наразі демонструє уповільнені темпи. Попри масштабні антикризові заходи, реалізовані у відповідь на зовнішні потрясіння, агрегований попит залишається обмеженим. Низький рівень довіри, обережна поведінка домогосподарств та підприємств, а також невизначеність щодо майбутніх економічних умов стримують споживчу активність і гальмують інвестиційні рішення бізнесу. Ринок праці, хоч і продовжує залишатися структурно напруженим, демонструє ранні ознаки зниження попиту на робочу силу, що частково пов'язано зі зростанням реальної заробітної плати [31].

Дезінфляційні процеси тривають: загальна інфляція суттєво зменшилася після циклу підвищення ключових ставок, а зниження інфляції у сфері послуг лише починає набувати стійкого характеру. У зв'язку з цим монетарні регулятори мають орієнтуватися на дані та зберігати обережність у змінах політики. Підтримка фінансової стабільності потребує також врахування ризиків у небанківському фінансовому секторі та використання макропруденційних інструментів у разі необхідності.

Подальша динаміка економічної активності в Європейському Союзі визначатиметься здатністю держав-членів одночасно підтримувати

макроекономічну стабільність та забезпечувати структурну модернізацію економіки. Оскільки боргове навантаження в окремих країнах залишається підвищеним, фіскальна політика повинна фокусуватися на поступовому зниженні дефіцитів при збереженні можливостей для фінансування стратегічно важливих інвестицій. Нова система економічного управління ЄС посилює акцент на забезпеченні боргової сталості й передбачає чіткіші правила бюджетного планування. Водночас країнам рекомендується формувати середньострокові фіскальні плани, що дозволять краще координувати інвестиційні пріоритети та уникати проциклічних рішень.

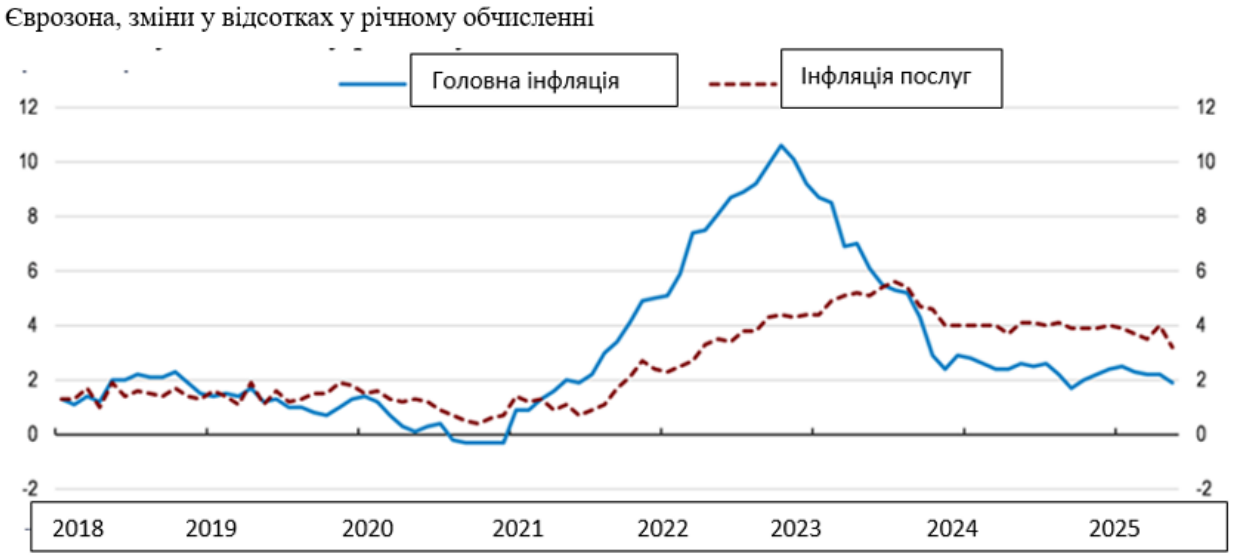

Рисунок 2.1 – Інфляція у сфері послуг залишається підвищеною

Джерело: Євростат

У контексті енергетичної перебудови Європейський Союз демонструє значні успіхи у скороченні залежності від окремих зовнішніх постачальників, проте адаптація енергетичного сектору потребує значних довгострокових інвестицій. Поглиблення інтеграції енергетичних ринків, формування єдиного підходу до тарифної політики, прискорення розвитку мереж передачі та зберігання енергії створюють передумови для підвищення ефективності європейської промисловості [32]. Такі заходи сприятимуть зниженню

вартості електроенергії та, відповідно, посиленню конкурентних позицій виробників на глобальному ринку.

Таблиця 2.3 – Прогнозується посилення зростання

Найменування	2022 рік	2023 рік	2024 рік	2025*	2026*
Реальний ВВП (% зміни)	3.5	0,5	0,8	1.0	1.2
Приватне споживання (зміна у відсотках)	5.0	0,6	1.0	1.2	1.2
Валове нагромадження основного капіталу (% зміни)	2.0	1.8	-1.8	1.9	2.5
Гармонізований індекс споживчих цін (% зміни)	8.4	5.4	2.4	2.2	2.0
Рівень безробіття (% від робочої сили)	6.8	6.6	6.4	6.4	6.2
Фіскальний баланс (% від ВВП)	-3,5	-3.6	-3.1	-3.1	-3.2
Загальний державний борг, визначення Маастрихтської угоди (% від ВВП)	91,5	89.1	89.2	89,9	90,7

Примітка: Країни єврозони, які також є членами ОЕСР (17). *- Оцінки ОЕСР.

Джерело: Економічний огляд ОЕСР: база даних статистики та прогнозів.

Важливим викликом залишається відставання продуктивності в окремих країнах ЄС, що обмежує загальний економічний потенціал Союзу. Підвищення продуктивності можливе завдяки розширенню єдиного ринку, зменшенню регуляторних бар'єрів, стимулюванню мобільності робочої сили та усуненню фрагментації ринків послуг. Додаткового значення набуває розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту, високопродуктивних обчислень та кіберінфраструктури. Для країн ЄС критично важливо створити умови, які б дозволили технологічним компаніям масштабувати бізнес на рівні всього Союзу без додаткових бюрократичних перешкод.

Водночас посилення економічної інтеграції неможливе без реформування ринків капіталу. Поглиблення Союзу ринків капіталу (Capital Markets Union) є необхідною умовою для розвитку інноваційного підприємництва, підтримки масштабних інвестицій у зелену трансформацію

та цифровізацію, а також зменшення надмірної залежності від банківського кредитування. Розширення доступу підприємств до приватних інвестиційних ресурсів дозволить прискорити технологічну модернізацію та посилити фінансову стійкість економіки ЄС.

Ще одним напрямом зміцнення економічної ефективності є вдосконалення системи державної допомоги. Гармонізація правил сприятиме запобіганню викривленням конкурентного середовища та забезпечить рівні умови для підприємств з різних країн. Реформування підходів до моніторингу державної підтримки має включати підвищення прозорості, оцінку ефективності підтримуваних проектів і врахування довгострокових економічних вигід[33].

Ситуація на ринку праці загалом залишається стабільною, проте проявляються перші сигнали послаблення попиту з боку роботодавців. Зростання реальної заробітної плати, хоч і відображає покращення добробуту населення, частково стримує інвестиційну активність малого та середнього бізнесу. Паралельно демографічні виклики – старіння населення та зниження рівня народжуваності – створюють ризики довгострокового дефіциту робочої сили. У цих умовах особливо важливими є програми підвищення кваліфікації, розвиток дуальної освіти та активна підтримка залучення робочої сили з третіх країн.

Стійке зниження інфляції стало можливим завдяки жорсткій монетарній політиці та корекції цін на енергоносії, однак ризики інфляційного зростання залишаються. Найбільш інфляційно чутливим сегментом є сектор послуг, де ріст витрат на оплату праці та операційну діяльність уповільнює процес стабілізації цін. Це створює ситуацію, у якій Європейський центральний банк має діяти вкрай обережно, поступово адаптуючи ключові ставки відповідно до актуальних макроекономічних даних.

Загалом перспективи економічного розвитку Європейського Союзу визначатимуться здатністю поєднати макроекономічну стабільність із

модернізацією виробничих структур. Ефективність реалізації цих завдань залежатиме від рівня координації політик між державами-членами, масштабів інвестицій у технологічний розвиток, а також від швидкості адаптації економічних систем до зовнішніх геополітичних шоків.

Стабілізація соціально-економічної ситуації в Європейському Союзі значною мірою залежить від здатності держав-членів ефективно адаптуватися до нових викликів глобальної економіки, у тому числі трансформацій ланцюгів доданої вартості, цифрової конкуренції та посилення геоекономічного протистояння провідних світових держав. У цьому контексті надзвичайно важливою стає координація промислової політики та стратегічне планування у сфері інноваційного розвитку [34].

ЄС продовжує нарощувати інвестиції в «зелену» економіку, що закріплено у рамках Європейського зеленого курсу. Реалізація цих програм спрямована на прискорення енергетичної трансформації, скорочення викидів парникових газів, підвищення енергоефективності та модернізацію промислових секторів. Проте такий курс потребує значних капіталовкладень, що ускладнює бюджетну ситуацію багатьох держав, особливо в умовах високих оборонних витрат і потреби у соціальній підтримці населення.

Інвестиційний клімат у Європейському Союзі загалом залишається достатньо привабливим, однак темпи залучення прямих іноземних інвестицій знизилися порівняно з докризовими показниками. Це пов’язано зі зростанням глобальної конкуренції за капітал, обмеженнями міжнародної торгівлі, нестабільністю енергетичних ринків та геополітичними ризиками. У таких умовах ЄС вживає заходів щодо створення сприятливих умов для бізнесу, зокрема через спрощення регуляторних процедур, розширення доступу до фінансових інструментів та стимулювання інноваційного підприємництва.

Сфера зовнішньої торгівлі продовжує відігравати ключову роль у розвитку економік країн-членів, однак спостерігається зниження темпів зростання експорту через падіння глобального попиту й посилення економічного протекціонізму у світі. ЄС прагне диверсифікувати торговельні

потоки, зменшуючи залежність від окремих партнерів. Це включає укладання нових торговельних угод, активізацію співпраці з країнами Азії, Африки та Латинської Америки, а також посилення внутрішньої економічної інтеграції.

У структурі внутрішнього ринку ЄС важливе місце посідає промисловість, однак її частка у ВВП поступово скорочується через домінування сектору послуг. Водночас саме промислове виробництво залишається основою технологічних інновацій, зовнішньоторговельної активності та зайнятості в регіонах. Тому Європейський Союз визначає пріоритетом модернізацію промислових кластерів, підтримку цифрових технологій, розвиток чистого виробництва та посилення автономності у критично важливих секторах – зокрема мікроелектроніці, біотехнологіях і машинобудуванні.

Проблематика регіонального розвитку також залишається однією з центральних у політиці ЄС. Значні соціально-економічні диспропорції між регіонами вимагають посилення політики згуртованості та переорієнтації інвестицій на відстаючі території. Особливої уваги потребують регіони, що переживають трансформацію внаслідок переходу до низьковуглецевих технологій (вугледобувні райони, промислові центри тощо). Фінансова підтримка через структурні й інвестиційні фонди ЄС сприяє створенню нових робочих місць, розвитку інфраструктури та підвищенню конкурентоспроможності регіональних економік [35].

У сфері демографічного розвитку країни ЄС стикаються з довгостроковими структурними викликами. Старіння населення спричиняє збільшення навантаження на соціальні системи та ринки праці. Це вимагає стратегічного перегляду політики зайнятості, розвитку програм безперервної освіти, а також залучення трудових ресурсів з інших країн. Водночас Європейський Союз посилює вимоги до організованої міграції, балансуючи між демографічними потребами та питаннями безпеки.

Проблема інноваційного відставання частини економік ЄС також є актуальною. Хоча окремі країни – такі як Німеччина, Нідерланди, Швеція,

Данія та Фінляндія – демонструють високий рівень впровадження технологічних нововведень, інші держави суттєво відстають за темпами цифровізації, продуктивністю праці та рівнем інвестицій у дослідження і розробки. Для вирішення цього питання ЄС посилює інструменти підтримки інноваційних екосистем, розширює програми Horizon Europe та стимулює співпрацю між університетами, науковими центрами та бізнесом.

Загалом характерні тенденції розвитку Європейського Союзу свідчать про поступовий перехід до моделі, орієнтованої на довгострокову стійкість. Ключовими її елементами є: диверсифікація енергопостачання, структурна реформа ринків, цифрова трансформація, зміцнення промислової бази та посилення ролі наукових інновацій. Незважаючи на виклики, ЄС зберігає високий рівень економічної стійкості, що дозволяє йому залишатися одним із найпотужніших політико-економічних блоків світу.

Одним із ключових аспектів подальшого економічного розвитку Європейського Союзу є формування збалансованої моделі фінансової стійкості. Вона повинна поєднувати можливості бюджетної підтримки соціальних програм та інвестицій у стратегічні галузі із заходами щодо зменшення державного боргу та підвищення ефективності державних фінансів. З огляду на підвищену геополітичну напруженість, країни-члени вимушені переглядати структуру державних витрат, збільшуючи фінансування оборонного сектору та безпекових програм, що зумовлює необхідність глибших реформ для раціонального перерозподілу бюджетних ресурсів.

Зміцнення енергетичної автономності ЄС залишається одним із центральних пріоритетів, особливо після 2022 року, коли загострення безпекових ризиків продемонструвало стратегічну вразливість економіки Союзу до зовнішніх енергетичних шоків. Європейська Комісія продовжує підтримувати розвиток інфраструктури для забезпечення диверсифікації джерел енергії, нарощування потужностей відновлюваних джерел та модернізації систем передачі. Програми спільного фінансування, включно з

InvestEU, створюють можливості для залучення приватних інвестицій у розвиток «зеленої» енергетики та енергоефективних технологій.

У контексті забезпечення конкурентоспроможності внутрішнього ринку особливого значення набуває цифрова трансформація. ЄС реалізує комплекс заходів, спрямованих на розбудову цифрової інфраструктури, розвиток інтелектуальних систем управління, кібербезпеки та електронних сервісів. Водночас нерівномірність темпів цифрового розвитку між країнами-членами створює загрозу формування «цифрового розриву». Для його подолання ЄС стимулює поширення цифрових навичок серед населення, розширює програми трансформації бізнесу та надає підтримку малим і середнім підприємствам для впровадження цифрових рішень.

Підвищення продуктивності праці залишається однією з основних умов довгострокового економічного зростання. Європейські економіки, що зіткнулися зі структурними викликами, зокрема старінням населення та зниженням темпів інновацій, потребують модернізації ринку праці. До пріоритетів належать підвищення рівня професійної підготовки, стимулювання зайнятості серед молоді, інтеграція мігрантів у ринок праці та підтримка трудової мобільності в межах ЄС [36]. Певні інституційні бар'єри, наприклад обмеження щодо взаємного визнання професійних кваліфікацій, все ще ускладнюють цей процес і вимагають регуляторного вдосконалення.

Структурна модернізація економіки ЄС значною мірою залежить від науково-технічного прогресу. Попри значний науковий потенціал та розвинутий сектор досліджень і розробок, трансформація наукових результатів у комерційно успішні інновації не завжди є ефективною. ЄС намагається подолати цей розрив шляхом зміцнення партнерств між університетами та промисловими підприємствами, підтримки технологічних парків та інноваційних кластерів. Програми спільного фінансування, такі як Horizon Europe та Європейська інноваційна рада, відіграють важливу роль у підтримці високотехнологічних проєктів та стартапів.

Важливою складовою сучасної економічної політики ЄС є формування умов для сталого та екологічно безпечного розвитку. Економічні стимули для скорочення викидів CO_2, розвиток відновлюваної енергетики, розбудова кругової економіки та екологізація промисловості є ключовими напрямами. Проте держави-члени суттєво різняться за рівнем готовності до такого переходу, що вимагає застосування диференційованого підходу до реалізації кліматичної політики.

Внутрішньоекономічні диспропорції між країнами-членами продовжують залишатися значним викликом. Економіки Західної та Північної Європи традиційно демонструють вищі показники продуктивності праці, інноваційності та стійкості до макроекономічних шоків. Натомість країни Південної та Східної Європи потребують додаткової фінансової та інституційної підтримки для модернізації економічних структур, підвищення інвестиційної привабливості та посилення людського капіталу. У цьому контексті політика згуртованості відіграє фундаментальну роль, сприяючи вирівнюванню соціально-економічних диспропорцій.

У підсумку можна зазначити, що розвиток європейської економіки перебуває під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, які зумовлюють необхідність постійного коригування економічних стратегій. Головним орієнтиром залишається забезпечення стійкого економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності, що можливе лише за умов ефективної інтеграційної політики, дотримання принципів економічної стабільності та активного впровадження інноваційних підходів у ключових секторах економіки.

Подальша еволюція економічної системи Європейського Союзу значною мірою пов’язана з успішністю реалізації стратегічних реформ, спрямованих на підвищення стійкості та адаптивності економік держав-членів до глобальних трансформацій[37]. У центрі уваги єширoке коло питань – від забезпечення макрофінансової рівноваги та реформування внутрішнього ринку до модернізації енергетичного сектору, посилення

інноваційного потенціалу та усунення структурних диспропорцій між регіонами.

Одним із базових викликів залишається питання забезпечення належного рівня інвестиційної активності як з боку приватного, так і державного секторів. Потреба у розширенні інвестицій в інфраструктуру, цифровізацію, енергетичну модернізацію та модернізацію виробництва постійно зростає, тоді як державні бюджети зазнають значного навантаження. Саме тому ЄС активно розвиває механізми державно-приватного партнерства та фінансові інструменти, що дозволяють мобілізувати додаткові ресурси. Програми, подібні до InvestEU та Європейського фонду стратегічних інвестицій, відіграють важливу роль у залученні довгострокового капіталу.

Водночас для підвищення ефективності економічного розвитку країни-члени мають приділяти особливу увагу питанням інституційної спроможності й якості регулювання. У ряді держав і досі спостерігається надмірне адміністративне навантаження на бізнес, що обмежує розвиток підприємницької активності та стримує інноваційну динаміку. ЄС наголошує на важливості реформування регуляторного середовища шляхом спрощення процедур, усунення дублювання регуляцій та підвищення прозорості рішень органів державної влади. Особливого значення набуває цифровізація управлінських процесів, що підвищує ефективність комунікації між бізнесом та державою.

Стратегічний розвиток Європейського Союзу неможливий без активної та збалансованої соціальної політики. Забезпечення високого рівня життя, стійкості систем охорони здоров’я, доступності освіти та соціальної інтеграції є ключовими елементами моделі сталого розвитку ЄС. У цьому контексті важливими є заходи, спрямовані на підтримку домогосподарств у періоди економічної нестабільності, розвиток соціальних інновацій, реформування системи соціального страхування та створення більш інклюзивного ринку праці.

Особливо помітним стає зростання значення людського капіталу як фундаментальної складової конкурентоспроможності. ЄС стимулює розвиток навичок майбутнього – цифрових компетенцій, STEM-освіти, технологічної грамотності та міждисциплінарних умінь. Програми академічної мобільності, включаючи Erasmus+, сприяють формуванню висококваліфікованої робочої сили та підтримують міжкультурну інтеграцію.

2.3 Вплив сучасних геополітичних конфліктів на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки

Сучасний геополітичний ландшафт характеризується численними конфліктами, які мають значний вплив на світову економіку, зокрема на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки. Геополітичні кризи, військові конфлікти, економічні санкції та зміна політичних режимів змінюють не тільки регіональні, але й глобальні економічні процеси, впливаючи на міжнародні торгові відносини та транснаціональні фінансові потоки. Сучасні геополітичні конфлікти є одними з найважливіших факторів, що впливають на економічні процеси в світі, зокрема на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки країн Європейського Союзу.

Європейського Союзу, як один із найбільших економічних блоків у світі, є чутливим до змін, що відбуваються на глобальній арені, і має широкий спектр економічних відносин з іншими країнами та регіонами, що змінюються внаслідок геополітичної нестабільності. У цьому контексті варто проаналізувати, як сучасні геополітичні конфлікти впливають на зовнішню торгівлю та інвестиції, які шляхи адаптації застосовуються країнами ЄС, і як ці зміни відображаються на економічній політиці ЄС у цілому.

Геополітичні конфлікти можуть мати прямий і опосередкований вплив на зовнішню торгівлю ЄС, оскільки вони можуть впливати на торгові маршрути, доступ до ресурсів, а також на економічну політику країн-

учасниць ЄС. Європейський Союз веде активну зовнішню торгівлю з безліччю країн та регіонів, і тому нестабільність на глобальному рівні може мати серйозні наслідки для його економіки.

Один з найбільш яскравих прикладів геополітичного конфлікту, що негативно позначився на зовнішній торгівлі ЄС, – це російсько-українська війна, що почалася в 2014 році і значно загострилася у 2022 році. Конфлікт призвів до введення міжнародних санкцій проти росії, що спричинило скорочення обсягів торгівлі між росією та ЄС, особливо у таких стратегічних секторах, як енергетика, металургія та сільське господарство. ЄС був змушений шукати нових постачальників енергоресурсів і товарів, що призвело до зміни торгових потоків у Європі. Зокрема, у 2022 році ЄС знизив залежність від російського газу, що змусило країни ЄС активно шукати нових постачальників, таких як США, Катар, Норвегія та інші країни.

Зміна торгових маршрутів та зменшення постачань стратегічних ресурсів вплинули на ціну енергоресурсів та на рівень економічної активності в країнах ЄС. Водночас країни ЄС були змушені інвестувати в диверсифікацію своїх енергетичних джерел, що стало необхідним для забезпечення енергетичної безпеки та стабільного економічного розвитку.

Інвестиційні потоки ЄС також зазнали змін через геополітичні конфлікти. Зокрема, війна в Україні та інші військові конфлікти, такі як війна в Сирії, війна в Лівії та конфлікти в Африці, мали значний вплив на прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в країни, що безпосередньо задіяні у цих кризах. Інвестори зазвичай намагаються уникати країн, що перебувають у стані конфлікту або ризикують потрапити в нього, оскільки це підвищує невизначеність і ризик.

Проте, у випадку з Європейським Союзом, інвестиційні потоки не завжди зменшуються через геополітичні конфлікти. Наприклад, хоча ЄС був змушений обмежити інвестиції в росію після введення санкцій, він активно шукав нові інвестиційні можливості в інших країнах. Особливо великий інтерес до ЄС виявляли країни, що не зазнають безпосереднього впливу від

військових конфліктів, зокрема країни Південно-Східної Азії, Індія, а також США та країни Латинської Америки.

Одним із основних інструментів для підтримки інвестиційної привабливості ЄС є його політика, спрямована на залучення інвестицій у такі стратегічні сфери, як інноваційні технології, екологічні проекти, відновлювана енергетика, а також інфраструктурні проекти. Крім того, ЄС активно використовує свої фінансові механізми, такі як Європейський інвестиційний банк, для фінансування інвестиційних проєктів в регіонах, що зазнали негативного впливу від геополітичних криз [38].

Санкції є одним із найбільш поширених інструментів, які використовуються для реагування на геополітичні конфлікти. ЄС є активним учасником міжнародних санкційних режимів і застосовує їх проти країн, що порушують міжнародні норми. Зокрема, санкції проти росії, введені після анексії Криму в 2014 році та посилені після початку війни в Україні в 2022 році, мали значний вплив на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки ЄС.

З одного боку, санкції проти росії зменшили обсяги торгівлі та інвестицій з цією країною, що негативно позначилося на деяких секторах економіки ЄС, зокрема на енергетичному секторі. Проте, з іншого боку, ці санкції призвели до зростання інвестицій у країни, які не були під санкціями, а також у нові технологічні сектори, де ЄС має конкурентні переваги.

В умовах сучасних геополітичних конфліктів, ЄС активно шукає нові шляхи для диверсифікації своїх економічних відносин і зміцнення своїх торгових зв'язків з іншими регіонами світу. Одним із таких прикладів є угоди про вільну торгівлю з Канадою, Японією, Південною Кореєю та країнами Латинської Америки, які дозволяють ЄС зменшити свою залежність від нестабільних регіонів.

ЄС також активно працює над зміцненням економічних зв'язків з Африкою, де відбуваються численні конфлікти, однак одночасно зростає економічний потенціал. Зокрема, ініціативи щодо розвитку інфраструктури,

підтримки відновлюваної енергетики та технологій можуть стати основою для нових економічних можливостей у цьому регіоні.

Сучасні геополітичні конфлікти вимагають від ЄС адаптації до нових умов зовнішньоекономічної діяльності. Однак, з огляду на численні торгові угоди, інвестиційні механізми та високий рівень інноваційного розвитку, ЄС має потенціал для подолання наслідків геополітичних потрясінь[39]. Окрім цього, зміни в глобальній економіці, такі як посилення ролі Китаю, розвиток нових технологій та стратегії сталого розвитку, також відкривають нові можливості для зовнішньої торгівлі та інвестицій.

На глобальному рівні Європейський Союз продовжує відігравати роль провідного економічного та політичного актора. Проте його позиції залежать від здатності зберігати конкурентоспроможність у взаємодії з такими центрами економічної сили, як США, Китай та швидко зростаючі економіки Азіатсько-Тихоокеанського регіону. ЄС прагне зміцнити свої позиції шляхом розвитку стратегічної автономії, диверсифікації зовнішньої торгівлі, розширення економічної дипломатії та активізації участі у міжнародних економічних інституціях.

Розвиток єдиного ринку також стикається з низкою викликів, зокрема у сфері конкуренції, стандартизації продуктів та регулювання цифрових платформ. Для забезпечення рівних умов необхідно удосконалювати антимонопольне законодавство, посилювати координацію нагляду та створювати сприятливі умови для розвитку малого та середнього бізнесу. У цьому контексті важливу роль відіграє формування спільних правил у сфері цифрових послуг, кібербезпеки та захисту даних, що прагне врівноважити інтереси бізнесу, держави та громадян.

Загалом Європейський Союз демонструє здатність адаптуватися до нової реальності, розвиваючи комплексну стратегічну модель, яка поєднує економічну модернізацію, соціальну відповідальність та екологічну стійкість. Саме такий підхід забезпечує передумови для зміцнення

довгострокової конкурентоспроможності та стійкого зростання, попри складні внутрішні та зовнішні виклики.

Подальший розвиток економічної системи Європейського Союзу передбачає глибоку трансформацію ключових секторів, що забезпечують стійкість і конкурентоспроможність спільного ринку. У центрі уваги перебувають тенденції, пов’язані з переходом до цифрової економіки, формуванням низьковуглецевої моделі виробництва, модернізацією промисловості та зміцненням соціальних гарантій. Ці напрями визначають контури розвитку ЄС на найближчі десятиліття та формують комплексний підхід до реалізації стратегічних економічних цілей.

Одним із ключових пріоритетів є цифрова трансформація. Європейський Союз реалізує масштабні програми, спрямовані на розвиток цифрової інфраструктури, штучного інтелекту, хмарних технологій, кібербезпеки й цифрових навичок населення. Цифровий компас ЄС до 2030 року передбачає створення високотехнологічного середовища, яке здатне забезпечити ефективність промислового виробництва, удосконалити державне управління та підвищити якість життя громадян. На рівні держав-членів активно підтримується цифровізація малого та середнього бізнесу, що сприяє формуванню інноваційних екосистем.

Паралельно Європейський Союз приділяє значну увагу енергетичній безпеці та кліматичній політиці. У межах Європейської зеленої угоди ЄС прагне зменшити залежність від традиційних джерел енергії, збільшити частку відновлюваних ресурсів та досягти кліматичної нейтральності до 2050 року. Інвестиції у відновлювану енергетику, водневі технології, енергоефективність будівель і промислових підприємств дозволяють зменшити екологічний тиск та створити стимули для розвитку нових секторів економіки. Водночас енергетичні виклики, пов’язані з геополітичними ризиками, вимагають диверсифікації постачання та модернізації енергетичних мереж.

У сфері промислового розвитку ключовою метою є створення більш гнучкої, технологічно орієнтованої та ресурсоефективної моделі виробництва. Європейська промислова стратегія передбачає підтримку секторів, що мають високу додану вартість і здатні забезпечити стратегічну автономію – зокрема виробництва мікроелектроніки, фармацевтичної продукції, авіакосмічної галузі та низки екологічно чистих технологій. Зростаючу увагу приділено також круговій економіці, яка передбачає мінімізацію відходів, переробку ресурсів та впровадження замкнутих виробничих циклів.

Важливою складовою стратегії розвитку Європейського Союзу залишається посилення економічної конвергенції між регіонами. Незважаючи на загальний високий рівень соціально-економічного розвитку, зберігаються відмінності між північними, західними, центральними та південними територіями ЄС. Для вирівнювання таких диспропорцій активно застосовуються інструменти політики згуртованості, що передбачають фінансування інфраструктурних проєктів, модернізації промисловості, освітніх програм та підвищення зайнятості в регіонах, що відстають у розвитку. Значну роль відіграють Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд та Фонд згуртованості.

На тлі глобальних економічних змін Європейський Союз активно працює над зміцненням своїх позицій на світовій арені. Серед ключових завдань – забезпечення відкритості зовнішньої торгівлі при одночасному захисті стратегічних галузей, перегляд торговельних угод, диверсифікація імпортних ресурсів та захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції. ЄС прагне відігравати провідну роль у світовій торгівельній системі, адаптуючись до викликів, пов’язаних з економічним зростанням Азії та еволюцією міжнародних виробничих ланцюгів.

У соціальній сфері Європейський Союз продовжує вдосконалювати механізми соціального захисту, спрямовані на забезпечення справедливих умов праці, рівного доступу до медичних та освітніх послуг і підвищення

мобільності робочої сили. Пріоритетом є модернізація ринку праці з урахуванням появи нових професій, цифрових технологій та зростання гнучких форм зайнятості. Водночас політика добробуту ЄС спрямована на підтримку сімей, молоді, людей з обмеженими можливостями та літнього населення, що сприяє формуванню більш інклюзивної соціально-економічної моделі.

Таким чином, сучасний економічний розвиток Європейського Союзу ґрунтується на поєднанні інноваційності, сталості та соціальної відповідальності. Комплексність підходів, скоординованість рішень та інституційна солідарність забезпечують фундамент для подальшого зміцнення економічного потенціалу ЄС у глобальній системі.

У сучасних умовах глобальної конкуренції Європейський Союз зосереджує увагу на формуванні стійкої економічної архітектури, здатної адаптуватися до циклічних кризових явищ і водночас забезпечувати довгострокове зростання. Одним із ключових напрямів розвитку виступає поглиблення економічної інтеграції, що забезпечує злагоджену взаємодію між національними економіками, розширює можливості для торгівлі й інвестицій та сприяє зміцненню внутрішнього ринку.

Особливо важливим чинником є збереження макроекономічної стабільності. Після фінансових та енергетичних криз, спричинених зовнішніми шоками, ЄС розробив низку інструментів, покликаних підвищити стійкість бюджетних систем держав-членів. Серед них – Пакт стабільності та зростання, механізм макроекономічної корекції, реформа Європейського семестру та підвищення вимог до бюджетної дисципліни. Вони забезпечують системний моніторинг економічних показників, підвищують відповідальність урядів за виконання фінансових зобов’язань та сприяють зменшенню дисбалансів усередині Союзу.

У контексті модернізації економічної моделі ЄС особливого значення набуває розвиток інноваційної інфраструктури. Програма «Горизонт Європа» створює потужні можливості для підтримки наукових досліджень

високого рівня, стимулюючи міжнаціональні консорціуми, співпрацю університетів, бізнесу та державного сектору. Вкладення у створення інноваційних кластерів, наукових парків і технополісів забезпечують формування умов для прискорення технологічних змін. При цьому підтримується розвиток критично важливих технологій — від біотехнологій до штучного інтелекту та систем безпеки.

Водночас Європейський Союз прагне до зміцнення фінансової стабільності шляхом поглиблення інтеграції фінансового сектора. Ініціативи зі створення Банківського союзу та Союзу ринків капіталу спрямовані на підвищення прозорості фінансових операцій, захист інвесторів, зниження ризиків неплатоспроможності банків та розширення можливостей для залучення капіталу підприємствами. Поглиблення інтеграції фінансових ринків має забезпечити доступ бізнесу до інвестицій, зменшення вартості кредитування та розвиток транснаціональних економічних проєктів.

Важливе місце займає удосконалення логістичної та транспортної інфраструктури, що є ключовою передумовою підвищення конкурентоспроможності та функціонування внутрішнього ринку. Програма TEN-T (Transeuropean Transport Network) забезпечує модернізацію транспортних коридорів, розвиток портів, аеропортів, залізничних магістралей та інтелектуальних транспортних систем. Це сприяє підвищенню мобільності товарів, капіталу та робочої сили, створюючи додаткові стимули для розвитку периферійних регіонів.

Розвиток соціальної інфраструктури також посідає центральне місце у стратегії ЄС. Сучасні виклики – зокрема старіння населення, трудова міграція та трансформація структури зайнятості – потребують комплексної соціальної політики. У цьому контексті Європейський Союз підтримує реформи пенсійних систем, розвиває інклюзивні освітні моделі, підсилює медичну інфраструктуру та вдосконалює системи професійної підготовки. Розширення соціальних гарантій забезпечує стабільність та зміцнює довіру громадян до інтеграційних інституцій.

Зовнішньоекономічний вимір розвитку ЄС базується на зміцненні стратегічних партнерств та диверсифікації торговельних потоків. Європейський Союз активно укладає нові угоди про зону вільної торгівлі, спрямовані на полегшення доступу європейського бізнесу до глобальних ринків, зниження тарифних і нетарифних бар'єрів та сприяння інвестиційному співробітництву. Партнерства з Канадою (CETA), Японією, Південною Кореєю, Сінгапуром та іншими країнами демонструють прагнення ЄС укріпити свої позиції у світовій торгівлі.

Окремо варто зазначити підхід ЄС до зміцнення продовольчої безпеки. Спільна аграрна політика (CAP) виступає важливим інструментом підтримки фермерів, стимулювання сталого використання земельних ресурсів та забезпечення стабільності продовольчого ринку. Вона передбачає модернізацію сільськогосподарських технологій, підтримку екологічно чистих методів виробництва та захист внутрішнього аграрного виробництва від зовнішніх ризиків.

У сукупності всі ці напрями формують сучасну економічну модель Європейського Союзу, що поєднує технологічну динамічність, екологічну сталість, фінансову стійкість та соціальну інклюзію. Система стратегічного планування, інституційна взаємодія та підтримка держав-членів створюють основу для того, щоб ЄС зберігав статус одного з провідних центрів економічного розвитку у світі.

В умовах прискореної трансформації глобального економічного середовища Європейський Союз зосереджує увагу на формуванні комплексної моделі розвитку, здатної забезпечити баланс між відкритістю економіки, стратегічною автономією та довгостроковою стійкістю. Одним із визначальних елементів цієї моделі є подальше зміцнення внутрішнього ринку, який об'єднує понад 450 млн споживачів та створює один із найпотужніших економічних просторів у світі.

Забезпечення ефективного функціонування єдиного ринку передбачає усунення залишкових бар'єрів для вільного руху товарів, послуг, капіталу та

робочої сили. Незважаючи на значні досягнення, в ЄС і досі існують регуляторні відмінності в окремих секторах економіки, що обмежують інтеграцію та стримують розвиток конкуренції. З цієї причини Європейська комісія приділяє значну увагу стандартизації норм, гармонізації технічних регламентів та цифровізації міждержавної взаємодії, що забезпечує оптимальні умови для транскордонного бізнесу.

Зміцнення єдиного ринку нерозривно пов'язане зі створенням сприятливого бізнес-середовища. Підвищення прозорості процедур, ефективні антимонопольні механізми та покращення доступу до фінансових ресурсів сприяють розвитку підприємництва. Особливий акцент робиться на підтримці малого та середнього бізнесу, який є основою економічної структури ЄС та формує понад 99% підприємств Союзу. Розвиток МСП стимулюється за рахунок цифрових платформ, спрощених регуляторних процедур, грантових програм і податкових стимулів.

Значну увагу Європейський Союз приділяє питанням зовнішньої безпеки та економічної стійкості, розглядаючи їх як невід'ємну частину економічного розвитку. В умовах геополітичної напруги та нестабільності на глобальних ринках підвищується потреба у зниженні критичної залежності від окремих країн у ключових секторах – енергетиці, мікроелектроніці, фармацевтиці та оборонній промисловості. У цьому контексті ЄС активно інвестує у створення власних виробничих потужностей, розбудову стратегічних партнерств із надійними державами та диверсифікацію ланцюгів поставок.

Серед ключових інструментів зміцнення економічної безпеки важливе місце займає формування механізмів моніторингу ризиків і підвищення стійкості критичної інфраструктури. Європейські стратегії передбачають комплексні заходи, спрямовані на запобігання кризам, адаптацію до зовнішніх шоків і відновлення після них. Такі заходи охоплюють забезпечення продовольчої безпеки, модернізацію енергетичних мереж,

захист інформаційних систем та розвиток оборонно-промислового комплексу.

Важливою складовою сучасної економічної моделі ЄС є формування низьковуглецевої економіки, що впливає на всі галузі – від промисловості до транспорту та сільського господарства. Перехід до «зеленої» моделі розвитку є не лише екологічним, але й економічним пріоритетом, оскільки створює нові ринки, стимулює інновації та забезпечує довгострокову конкурентоспроможність. Програми з декарбонізації передбачають модернізацію виробничих потужностей, розвиток електромобільності, впровадження енергоощадних технологій і розширення інвестицій у зелені фінансові інструменти.

Не менш важливим аспектом є підвищення ролі ЄС у глобальній економіці. Європейський Союз продовжує формувати одну з найбільш диверсифікованих мереж торговельних угод, що забезпечує великим і малим підприємствам можливість виходу на міжнародні ринки. Водночас ЄС активно впроваджує стандарти регулювання міжнародної торгівлі, спрямовані на захист довкілля, дотримання прав людини та забезпечення справедливої конкуренції. Застосування таких підходів формує імідж ЄС як відповідального економічного партнера.

Завдяки всім переліченим чинникам Європейський Союз послідовно зміцнює свої позиції, поєднуючи інноваційність, соціальну орієнтацію та екологічну відповідальність у рамках єдиної моделі розвитку. Такий підхід дозволяє ефективно реагувати на сучасні виклики, підтримувати стабільність внутрішнього ринку та забезпечувати конкурентні переваги на глобальній арені.

У довгостроковій перспективі ЄС має потенціал зміцнити свої економічні позиції через активну політику диверсифікації торгових зв'язків, підтримку інвестиційних ініціатив у нових секторах економіки та розвиток міжнародної співпраці з країнами, що зазнають менших геополітичних ризиків.

Геополітичні конфлікти мають суттєвий вплив на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки Європейського Союзу, змінюючи структуру торгових відносин, сприяючи диверсифікації економічних зв'язків та спонукаючи до пошуку нових ринків і інвестиційних можливостей. ЄС демонструє здатність адаптувати свою економічну політику до глобальних змін, використовуючи інструменти санкцій, угоди про вільну торгівлю та інвестиційні механізми для підтримки своєї економічної стабільності.

Висновок до розділу 2

ЄС залишається одним із провідних центрів світової економіки, з високим рівнем інтегрованості внутрішнього ринку та значною роллю у глобальних торговельних і інвестиційних потоках. Загальна характеристика економічного розвитку країн-членів свідчить про стабільну, хоча й нерівномірну динаміку зростання, зумовлену різницею в структурі національних економік, рівні інноваційності та продуктивності праці.

Аналіз динаміки зовнішньоекономічних показників вказує на збереження високого рівня експортоорієнтованості більшості країн ЄС, зокрема у сфері машинобудування, хімічної продукції, високотехнологічних товарів та послуг. Водночас спостерігається підвищення імпортної залежності в окремих секторах, насамперед енергетичному, що зумовлює необхідність подальшої диверсифікації постачань та зміцнення енергетичної безпеки.

Військові та політичні кризи на периферії Євросоюзу, зокрема пов’язані з російською агресією проти України, істотно трансформували торговельні маршрути, посилили санкційний тиск, викликали зміни в структурі імпорту енергоресурсів та активізували внутрішні інтеграційні процеси щодо стратегічної автономії. Це призвело не лише до короткострокових коливань зовнішньоекономічних показників, але й до

формування нових довгострокових тенденцій у сфері інвестицій, логістики та міжнародного співробітництва.

3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КРАЇН РЕГІОНУ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ СВІТОВИХ КОНФЛІКТІВ

3.1 Механізми диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків та зниження залежності від конфліктних зон

Диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків є ключовим інструментом забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобальної нестабільності та поширення регіональних конфліктів. Для України ця проблема набула особливої актуальності після 2014 року, коли збройна агресія росії призвела до різкого порушення усталених логістичних маршрутів, втрати ринків збуту та обмеження доступу до низки важливих ресурсів. У таких умовах держава та бізнес мають вибудовувати нові підходи до організації зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяють мінімізувати ризики, пов'язані з торговими партнерами, які перебувають у конфліктних або санкційних зонах, а також формувати широку мережу альтернативних ринків і транспортних коридорів.

Диверсифікація у міжнародній торгівлі традиційно розглядається як процес розширення спектра зовнішніх ринків, товарних позицій та каналів постачання з метою зниження економічних ризиків. У сучасних умовах її роль стрімко зростає, адже конфлікти, торговельні війни, санкційний тиск та порушення глобальних ланцюгів постачання створюють значні непередбачувані загрози для національних економік.

У науковій літературі виділяють такі основні типи диверсифікації:

– географічна диверсифікація – розширення ринків збуту та постачання у різних частинах світу;

– товарна диверсифікація – збільшення асортименту експортованих і імпортованих товарів, у тому числі через розвиток переробної промисловості;

– логістична диверсифікація – створення альтернативних шляхів транспортування, що знижують залежність від одного транспортного маршруту або вузла;

– інституційна диверсифікація – використання різних форм міжнародної кооперації, угод про вільну торгівлю, митних союзів, інтеграційних форматів.

Для України актуальними є всі зазначені види, але найбільшої ваги набуває географічна та логістична диверсифікація, з огляду на блокування Чорноморських портів, руйнування інфраструктури на сході та півдні країни та обмеження торгівлі з росією і білоруссю.

Залежність від партнерів, що перебувають у зоні конфлікту, або сам факт здійснення торгівлі через території, де зростає загроза воєнних дій, створюють комплекс макро- та мікроекономічних ризиків:

– Ризик раптового припинення товарообігу. Будь-яка військова ескалація може миттєво заблокувати маршрути постачання або доступ до ринку.

– Логістичні ризики. Приклад України засвідчує, що вразливість портової інфраструктури у прифронтових областях може призвести до значних затримок, подорожчання транспортування та втрати конкурентних позицій.

– Фінансові ризики. Партнери із зон конфлікту можуть втратити платоспроможність або опинитися під санкціями, що унеможливлює виконання контрактів.

– Репутаційні загрози. Участь у торгівлі з країнами-агресорами або державами, що перебувають під міжнародним контролем, може погіршити відносини з ключовими партнерами.

– Ризики порушення міжнародного права. Співпраця з суб’єктами, на які накладено санкції, може стати причиною штрафів та обмежень з боку західних інституцій.

Таким чином, формування ефективної системи диверсифікації є не лише бажаним економічним інструментом, а й необхідною умовою стабільного розвитку держави.

Географічне розширення ринків – це один із найдієвіших способів зменшення залежності від партнерів, що становлять підвищену небезпеку. Для України ключовими напрямами географічної диверсифікації є:

Після підписання Угоди про асоціацію та впровадження режиму поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) відбувся суттєвий зсув торговельних потоків у бік ЄС[40]. Розширення доступу на європейські ринки, гармонізація стандартів, адаптація регуляторних норм та спрощення митних процедур відкрили для українських підприємств нові можливості.

Подальша диверсифікація передбачає:

– розширення номенклатури продукції, яка відповідає вимогам європейських технічних регламентів;

– стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю;

– участь у європейських логістичних проєктах, включаючи розвиток інтермодальних перевезень.

Країни Перської затоки, Туреччина, Саудівська Аравія, Пакистан та Індія демонструють стабільне зростання попиту на продовольчу продукцію, добрива, металургію та ІТ-послуги. Їхній інтерес до українського експорту базується на:

– конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції;

– технологічному потенціалі ІТ-галузі;

– можливостях для спільних інфраструктурних проєктів.

Розширення присутності на цих ринках потребує участі у міжнародних виставках, відкриття торговельних представництв, формування довгострокових контрактів та забезпечення сертифікації відповідно до місцевих стандартів.

Для України перспективними є:

– співпраця із Канадою у межах Угоди про вільну торгівлю;

– розвиток експорту до США, особливо у сфері ІТ-послуг, авіакосмічної техніки та харчової продукції;

– розвиток торговельних відносин із Чилі, Бразилією та Мексикою.

Ці ринки є стійкими до регіональних конфліктів в Євразії, що суттєво знижує ризики зовнішньоекономічної діяльності.

Логістична інфраструктура має вирішальне значення для безперервності міжнародної торгівлі. Для України особливої актуальності набуває створення альтернативних маршрутів експорту та імпорту, що мінімізують залежність від прифронтових та заблокованих територій[41].

Після початку повномасштабної війни активізувалося використання:

– Дунайських портів (Ізмаїл, Рені),

– автомобільних та залізничних коридорів через Польщу, Словаччину, Угорщину та Румунію,

– інтермодальних перевезень «залізниця–морський транспорт».

Подальша диверсифікація включає:

– модернізацію прикордонної інфраструктури;

– зменшення часу проходження митного контролю;

– створення логістичних хабів у західних областях України.

Україна може отримати значні переваги, беручи участь у міжнародних коридорах:

– TRACECA,

– Тримор’я,

– «Шовковому шляху» (в європейському форматі транзиту через Кавказ),

– Чорноморських транспортних мережах.

Участь у таких проєктах дозволяє диверсифікувати маршрути, зменшити залежність від нестабільних ділянок та забезпечити доступ до нових транспортних вузлів.

Одним із найважливіших механізмів диверсифікації є створення сучасної логістичної інфраструктури всередині країни:

– електронні системи планування перевезень,

– цифрові митні сервіси,

– відстеження вантажів у режимі реального часу,

– модернізація залізничного рухомого складу.

Такі інструменти підвищують гнучкість логістичних потоків та дозволяють швидше реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Інституційні механізми охоплюють укладання міжнародних угод, участь у регіональних організаціях та створення сприятливих умов для бізнесу.

Ключові напрями:

– Розширення мережі угод про вільну торгівлю (УВТ). Перспективними є УВТ з Індонезією, Єгиптом, Марокко, країнами Африки.

– Підтримка експорту через державні програми. Експортно-кредитне агентство України може надавати страхові та фінансові інструменти для зниження ризиків.

– Створення системи раннього попередження зовнішньоекономічних ризиків. Моніторинг санкцій, економічної ситуації в країнах-партнерах та глобальних трендів.

– Поглиблення інтеграції у міжнародні організації (ВТО, регіональні ініціативи, міждержавні галузеві асоціації).

Бізнес-спільнота повинна адаптувати корпоративні стратегії до сучасних умов. Серед ключових інструментів:

– мультинаціоналізація діяльності: відкриття філій та дочірніх підприємств у країнах ЄС і світу;

– участь у глобальних ланцюгах доданої вартості;

– інвестиції у стандартизацію та сертифікацію;

– створення кластерів експортерів, що дозволяє консолідувати ресурси та зменшувати ризики.

Досвід українських ІТ-компаній, агрохолдингів та машинобудівних підприємств показує, що стратегія виходу на декілька ринків одночасно забезпечує стійкість до політичних та економічних потрясінь.

Диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків є фундаментальним елементом економічної безпеки України в умовах тривалої збройної агресії та глобальних геополітичних змін. Ефективні механізми диверсифікації включають:

– розширення географії торговельних партнерів;

– розвиток альтернативних логістичних маршрутів;

– укладання міжнародних угод та участь у глобальних транспортних проєктах;

– модернізацію внутрішньої інфраструктури;

– активну роль бізнесу у пошуку нових ринків.

Комплексне застосування цих механізмів дозволить Україні знизити залежність від конфліктних зон, посилити свою стратегічну автономію та забезпечити стійке економічне зростання у довгостроковій перспективі.

3.2 Перспективи співпраці України з країнами регіону

Співпраця України з європейськими країнами залишається одним із ключових напрямів зовнішньої політики та економічного розвитку держави. Європейський регіон, що охоплює країни Європейського Союзу, Європейської асоціації вільної торгівлі та держави Центральної й Східної Європи, має для України стратегічне значення як у політичному, так і в економічному, безпековому та соціально-інституційному вимірах. Поглиблення інтеграції з цим регіоном відкриває значний потенціал для модернізації економіки, розвитку високотехнологічних галузей, розширення ринків збуту та підвищення стійкості до глобальних викликів.

З огляду на зміну геополітичної ситуації в Європі та ескалацію безпекових загроз, перспективи співпраці України з країнами Європи

формуються на основі нового бачення регіональної безпеки, економічної інтеграції та взаємозалежності. Зокрема, посилюється роль України як частини європейського енергетичного та транспортного простору, а також як важливого партнера у формуванні спільної політики безпеки[42].

Україна вже пройшла значний шлях у напрямі наближення до країн Європейського Союзу. Після набуття чинності Угоди про асоціацію та виконання значної частини її положень розпочався процес адаптації українського законодавства до європейського acquis communautaire. Це не лише створює передумови для економічної інтеграції, а й формує стабільний політико-правовий фундамент для довгострокової співпраці.

Подальші перспективи включають:

Поступову інтеграцію до внутрішнього ринку ЄС, зокрема у сферах:

- енергетики,
- транспорту,
- цифрових технологій,
- фінансових послуг,
- митної та санітарно-фітосанітарної політики.

Поглиблену гармонізацію регуляторних норм, що дозволить українським підприємствам вільніше здійснювати експорт до країн ЄС та залучати інвестиції.

Участь у європейських програмах (Horizon Europe, LIFE, Creative Europe), що сприятиме розвитку науки, технологій, культури та інноваційного сектору.

Потенційне набуття членства в ЄС, яке у стратегічній перспективі є ключовим напрямом зовнішньої політики України. Членство відкриває доступ до фондів структурної підтримки, інвестиційних програм, модернізаційних проєктів у сфері інфраструктури, екології та цифровізації.

Таким чином, європейська інтеграція формує рамкову основу співпраці та визначає вектор розвитку на найближче десятиліття[43].

Економіка ЄС є однією з найбільших у світі, а її внутрішній ринок характеризується високим рівнем купівельної спроможності та стабільністю. Для України інтеграція до цього ринку створює широкі можливості для розвитку промисловості, агросектору, ІТ-індустрії, енергетики та транспортної інфраструктури.

Український експорт до європейських країн має тенденцію до зростання, і перспективи подальшого збільшення торговельного обороту залишаються значними. Ключові напрямки:

- аграрна продукція (зернові, олія, готові харчові товари),
- металургія та машинобудування,
- деревообробка та легка промисловість,
- послуги, зокрема ІТ та інжиніринг.

Поглиблення співпраці може забезпечити:

– збільшення української частки у сегменті готових продовольчих товарів, а не лише сировини,

- розвиток кластерів промислової кооперації,
- створення спільних виробничих ліній для експорту у треті країни.

Європейські країни розглядають Україну як перспективний ринок через (таблиця 3.2):

- великий людський потенціал,
- вигідне географічне положення,
- можливості для розвитку переробної промисловості,
- конкурентну собівартість виробництва.

У перспективі можуть бути активізовані:

– інвестиції в енергетику (відновлювальні джерела, модернізація мереж),

- вкладення в транспортну інфраструктуру,
- фінансування проєктів цифровізації,
- розвиток логістичних хабів на території України.

Таблиця 3.2 – Ключові переваги України як партнера для європейських країн

Перевага	Пояснення	Потенціал для поглиблення співпраці
Географічне положення	Україна розташована між ЄС та країнами Азії	Створення транспортних коридорів і мультимодальних хабів
Ресурсний потенціал	Значний аграрний, енергетичний та мінеральний потенціал	Спільні проєкти у сфері ВДЕ та переробної промисловості
Людський капітал	Кваліфіковані фахівці у IT, інженерії, науці	Європейські стартапи, спільні дослідницькі центри
Індустріальний потенціал	Сильні традиції машинобудування та промисловості	Розвиток кооперaційних ланцюгів виробництва
Військово-технічна співпраця	Україна має унікальний досвід протидії сучасній війні	Спільні оборонні ініціативи та програми НАТО

Такі інвестиції зміцнять позиції України у global value chains та сприятимуть модернізації економіки.

Енергетична сфера посідає особливе місце у співпраці між Україною та європейськими державами. Україна вже інтегрувалася до європейської енергосистеми ENTSO-E, що забезпечує стабільність енергопостачання та можливість експорту/імпорту електроенергії[44].

Країни Європи активно підтримують політику декарбонізації та розвиток зелених технологій. Україна має значний потенціал у таких напрямах:

– вітрова енергетика на узбережжі Чорного моря та у степових регіонах,

– сонячна генерація,

– біоенергетика,

– виробництво «зеленого» водню.

Спільні проєкти з країнами ЄС можуть стати важливим джерелом інвестицій, а українська територія – майданчиком для створення нових виробничих об’єктів та енергетичних хабів.

Перспективи включають:

– модернізацію ГТС України для транспортування альтернативних видів газу,

– інтеграцію до європейського ринку електроенергії,

– розвиток проєктів енергоефективності та децентралізованої генерації,

– створення європейсько-українських центрів зберігання енергії.

Україна може стати ключовим елементом енергетичної безпеки Європи як транзитна держава та майбутній експортер зелених енергоносіїв.

Європейські країни зацікавлені у розвитку транспортних коридорів, які з'єднують їх з Україною, Чорноморським регіоном та країнами Азії. Україна може відігравати важливу роль як логістичний вузол.

Перспективи включають (табл. 3.1):

– розвиток інфраструктури для інтермодальних перевезень,

– посилення інтеграції до TEN-T,

– модернізацію автодоріг та залізниць,

– створення терміналів та логістичних хабів на заході України,

– спільні проєкти в рамках Ініціативи Тримор'я.

Таблиця 3.1 – Основні напрями співпраці України з країнами Європейського регіону

Напрям співпраці	**Зміст**	**Перспективи розвитку**
Торгівля	Експорт аграрної продукції, металургії, машинобудування, послуг IT	Розширення асортименту, перехід до експорту готової продукції, створення спільних виробництв
Інвестиції	ЄС – головне джерело іноземних інвестицій в Україну	Залучення інвестицій у промисловість, енергетику, логістику, цифрову інфраструктуру
Енергетика	Інтеграція в ENTSO-E, проєкти ВДЕ, модернізація мереж	Розвиток зеленого водню, зміцнення енергобезпеки Європи
Наука та освіта	Програми Horizon Europe, Erasmus+, спільні дослідження	Інноваційні кластери, спільні лабораторії, академічна мобільність
Безпека	Оборонні проєкти, підтримка НАТО, кібербезпека	Розширення спільних військово-технічних розробок та тренувальних місій
Транспорт і логістика	Інтеграція до TEN-T, модернізація коридорів	Створення європейсько-українських логістичних хабів, збільшення транзиту

Такі проєкти дозволять збільшити обсяги транзиту, зменшити логістичні витрати та підвищити конкурентоспроможність українських експортерів.

Україна має значний науковий потенціал, який може бути інтегрований у європейський дослідницький простір.

Перспективні напрями включають:

– участь українських університетів у спільних дослідницьких консорціумах,

– обмін студентами та науковцями,

– створення спільних лабораторій та інноваційних центрів,

– розвиток спільних стартапів та інкубаторів,

– підготовку фахівців у сферах цифровізації, кібербезпеки, біотехнологій, екології.

Участь у програмах Horizon Europe та Erasmus+ може суттєво посилити інтеграцію української науки до європейського простору.

Безпекова ситуація в Європі істотно змінилася, що створює нові можливості для поглиблення співпраці України з НАТО, ЄС та окремими європейськими державами[45].

Пріоритетні напрями:

– спільні оборонні програми та виробництво озброєння,

– створення центрів кібербезпеки,

– обмін розвідданими,

– навчання військових та участь у миротворчих місіях,

– інтеграція до системи колективної безпеки Європи.

Україна може стати важливим партнером у зміцненні оборонної спроможності регіону.

Попри значний потенціал, існують виклики, які впливають на темпи інтеграції (табл. 3.3):

– необхідність модернізації інфраструктури,

– високі вимоги до якості продукції та сертифікації,

– конкурентний тиск на ринках ЄС,

– необхідність завершення реформ у сферах правосуддя, антикорупційної політики, державного управління.

Таблиця 3.3 – Перешкоди та бар’єри у співпраці України з ЄС

Категорія бар’єру	**Суть проблеми**	**Можливі шляхи подолання**
Інституційні	Наявність бюрократичних та правових невідповідностей	Продовження реформ, гармонізація норм
Логістичні	Недостатній розвиток інфраструктури, довгі черги на кордонах	Модернізація пунктів пропуску, інтеграція в TEN-T
Економічні	Конкуренція на ринку ЄС, технологічне відставання	Підтримка інновацій, розвиток секторів з доданою вартістю
Енергетичні	Висока енергоємність виробництва, залежність від імпорту	Впровадження ВДЕ, модернізація енергомереж
Соціальні	Міграційні процеси та витік кадрів	Спільні освітні програми, створення робочих місць в Україні

Подолання цих бар’єрів стане підґрунтям для подальшого поглиблення співпраці.

Перспективи співпраці України з країнами Європейського регіону є надзвичайно широкими та охоплюють практично всі сфери економіки й суспільного життя[46]. Європейська інтеграція визначає довгостроковий стратегічний курс держави, який сприятиме:

– економічному зростанню,

– модернізації виробничих галузей,

– підвищенню енергетичної незалежності,

– зміцненню безпеки,

– інтеграції до європейського освітнього та наукового простору.

Співпраця з Європою залишається основою майбутнього розвитку України, дозволяючи створити міцні політичні, економічні та соціальні зв’язки, що відповідають інтересам як держави, так і всього європейського регіону.

Висновки до розділу 3

Диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків виступає ключовою умовою зміцнення економічної безпеки України в умовах тривалих геополітичних потрясінь і збройної агресії. Зміна структури торговельних потоків, розвиток альтернативних логістичних маршрутів, перехід до нових ринків збуту та розширення спектра експортної продукції дають можливість значно знизити залежність від нестабільних регіонів та партнерів, що перебувають у конфліктних або санкційних зонах. Комплексний підхід до географічної, товарної, логістичної та інституційної диверсифікації створює умови для підвищення стійкості української економіки до зовнішніх шоків.

Водночас реалізація політики диверсифікації потребує модернізації національної інфраструктури, розвитку нових форм міжнародної кооперації та активної участі бізнесу у глобальних ланцюгах доданої вартості. Подальше розширення присутності України на ринках ЄС, Близького Сходу, Північної Америки та Азії, а також інтеграція в міжнародні транспортні коридори здатні забезпечити стратегічну автономію держави, посилити конкурентоспроможність експортерів та мінімізувати ризики, пов'язані з воєнними діями чи політичними обмеженнями. У довгостроковій перспективі ефективна диверсифікація стане основою стійкого економічного розвитку та інтеграції України у глобальну економіку.

Перспективи співпраці України з європейськими країнами визначаються поглибленням інтеграційних процесів, адаптацією законодавства до норм ЄС та зміцненням ролі України у системі регіональної безпеки та економічної взаємодії. Європейський вектор розвитку відкриває значні можливості для розширення торгівлі, залучення інвестицій, модернізації енергетичного сектору та розвитку високотехнологічних галузей. Інтеграція до внутрішнього ринку ЄС, участь у програмах досліджень та інновацій, а також потенційне набуття членства в Євросоюзі формують стратегічну основу для довгострокової співпраці.

Водночас активізація взаємодії з європейським регіоном дозволяє Україні посилити свою позицію як ключового логістичного та енергетичного партнера, здатного забезпечувати транзит, виробництво «зеленої» енергії та участь у міжнародних транспортних проєктах. Розвиток спільних оборонних програм, цифрових ініціатив, науково-освітніх проєктів і промислових кластерів зміцнює роль України як важливої складової європейського простору. Подолання наявних інфраструктурних, економічних та інституційних бар'єрів створить передумови для повної економічної інтеграції та забезпечить стійке зростання, підвищення конкурентоспроможності й стратегічну стабільність держави в регіоні.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота магістра містить нові підходи до виконання наукового завдання, яке пов’язане з розробкою стратегії зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів. У результаті дослідження сформульовано такі висновки і пропозиції:

1) У сучасних умовах глобалізації світового господарства зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) є однією з ключових детермінант економічного розвитку держави. Вона формує систему взаємозв’язків між національною економікою та міжнародним ринковим середовищем, забезпечуючи обмін товарами, послугами, капіталом, технологіями та робочою силою. Рівень розвитку ЗЕД визначає конкурентоспроможність країни, її місце у світовому поділі праці, а також ступінь інтегрованості у глобальні виробничі ланцюги. Актуальність дослідження сутності зовнішньоекономічної діяльності зумовлена тим, що для України, яка перебуває на етапі структурної трансформації економіки та прагне до сталого економічного зростання, розвиток ефективної ЗЕД є стратегічним чинником підвищення добробуту населення, зростання ВВП та розширення ринків збуту національної продукції. У науковій літературі термін «зовнішньоекономічна діяльність» трактується як комплекс господарських операцій, пов’язаних із виходом суб’єктів національної економіки на зовнішні ринки з метою реалізації товарів, послуг, капіталу, а також інтеграції у світову економічну систему.

2) Глобалізація у XXI столітті визначається як ключовий фактор трансформації світового господарства, що формує нову архітектуру міжнародних економічних відносин. Її вплив проявляється у посиленні економічної взаємозалежності держав, конвергенції торговельних правил, інтеграції фінансових ринків та пришвидшенні трансферу інноваційних

технологій. Разом з тим, інтенсивність глобалізаційних змін супроводжується зростанням системних вразливостей: ескалація політичних конфліктів, торговельні протистояння, енергетичні дисбаланси й загострення інформаційної конкуренції дедалі частіше генерують економічну нестабільність. Після 2022 року глобальна економіка зіткнулася з безпрецедентним зрушенням через повномасштабне вторгнення росії в Україну. Цей чинник зумовив радикальну зміну конфігурації міжнародних потоків торгівлі та капіталу, спричинив руйнування логістичних ланцюгів, розширення санкційних режимів і переформатування світового енергетичного ринку. Відтак, взаємодія глобалізаційних тенденцій і геополітичних конфліктів переходить до нової парадигми – від моделі інтеграції до процесів фрагментації міжнародного економічного простору.

3) Ефективність зовнішньоекономічної стратегії держави є багатовимірною характеристикою, що відображає здатність країни забезпечувати сталий розвиток у глобальній економічній системі, посилювати конкурентоспроможність своїх виробників, розширювати доступ до зовнішніх ринків, а також підтримувати макроекономічну стабільність. У сучасних умовах, коли глобальні ланцюги доданої вартості швидко трансформуються, а геополітичні ризики зростають, питання методології оцінювання зовнішньоекономічної політики набуває особливої актуальності. Для України це питання є визначальним, оскільки ефективне функціонування зовнішньої торгівлі, інвестиційного співробітництва та міжнародної інтеграції безпосередньо впливає на економічну безпеку, рівень технологічного розвитку та фінансову стабільність держави. У науковій літературі й практичних методичних рекомендаціях різних міжнародних організацій сформувалося кілька підходів до оцінки ефективності зовнішньоекономічної стратегії. Вони відрізняються за цільовою спрямованістю, інструментарієм, об’єктом вимірювання та глибиною аналітики. Важливим завданням є узагальнення та адаптація цих підходів з

урахуванням української специфіки, динаміки інтеграційних процесів та особливостей національної економічної політики.

4)Розвиток регіональної економіки є результатом взаємодії численних факторів, серед яких основними є політичні, економічні, культурні, соціальні та екологічні чинники. Ці фактори не лише обмежують, але й взаємно доповнюють один одного, що призводить до суттєвої невизначеності в процесі економічного розвитку на рівні окремих регіонів. Регіональні відмінності в економічному розвитку означають, що в межах однієї країни деякі території демонструють вищі темпи зростання та більш високий рівень економічного потенціалу, порівняно з іншими, що веде до формування моделі співіснування розвинутих і менш розвинутих регіонів. Цей процес може мати незбалансований характер, де більш динамічні території відзначаються високим рівнем економічної активності та потужністю, тоді як інші регіони стикаються з труднощами розвитку. Економічний прогрес на рівні регіону залежить від багатьох об'єктивних чинників, таких як природно-географічні умови, транспортна інфраструктура, рівень розвитку середовища, а також історичні передумови. Помірні відмінності між регіонами можуть сприяти стимулюванню економічної активності та покращенню загальної ефективності розвитку. Однак, надмірні відмінності можуть призвести до соціальної нестабільності і турбулентності, що заважає сталому економічному прогресу. За останні пів століття дослідження в сфері регіонального економічного розвитку спричинили появу численних теорій, деякі з яких мають загальний характер і запозичені з теорій національного розвитку, а інші фокусуються виключно на регіональному контексті.

5) Повномасштабна військова агресія російської федерації проти України, а також посилення глобальної торговельної напруженості створюють стійкий дезінтеграційний тиск на економічний розвиток Європейського Союзу. Незважаючи на те, що європейські інституції оперативно впроваджують політичні рішення, спрямовані на нейтралізацію зовнішніх шоків, короткострокові траєкторії економічної динаміки

залишаються обмеженими високим рівнем невизначеності. Процес дезінфляції триває, однак монетарні органи змушені зберігати підвищену пильність, оскільки стійке зниження інфляційного тиску ще не завершується. Фіскальна політика має забезпечити збалансоване поєднання обережності та створення простору для фінансування нових стратегічно важливих видатків, серед яких ключове місце посідають витрати на оборону, безпеку та інновації. У межах нового бюджетного циклу ЄС постає необхідність не лише нарощування обсягів доступних фінансових ресурсів, але й перегляду структури існуючих видатків, насамперед у сферах політики згуртованості та спільної аграрної політики. Водночас поглиблення інтеграції європейського енергетичного ринку здатне зменшити витрати на електроенергію та підвищити конкурентоспроможність економіки за рахунок розширення міждержавних інтерконекторів, зниження надмірного податкового навантаження на електроенергію та стимулювання конкуренції.

6) Сучасний геополітичний ландшафт характеризується численними конфліктами, які мають значний вплив на світову економіку, зокрема на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки. Геополітичні кризи, військові конфлікти, економічні санкції та зміна політичних режимів змінюють не тільки регіональні, але й глобальні економічні процеси, впливаючи на міжнародні торгові відносини та транснаціональні фінансові потоки. Сучасні геополітичні конфлікти є одними з найважливіших факторів, що впливають на економічні процеси в світі, зокрема на зовнішню торгівлю та інвестиційні потоки країн Європейського Союзу. Європейського Союзу, як один із найбільших економічних блоків у світі, є чутливим до змін, що відбуваються на глобальній арені, і має широкий спектр економічних відносин з іншими країнами та регіонами, що змінюються внаслідок геополітичної нестабільності. У цьому контексті варто проаналізувати, як сучасні геополітичні конфлікти впливають на зовнішню торгівлю та інвестиції, які шляхи адаптації застосовуються країнами ЄС, і як ці зміни відображаються на економічній політиці ЄС у цілому.

7) Диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків є ключовим інструментом забезпечення економічної безпеки держави в умовах глобальної нестабільності та поширення регіональних конфліктів. Для України ця проблема набула особливої актуальності після 2014 року, коли збройна агресія росії призвела до різкого порушення усталених логістичних маршрутів, втрати ринків збуту та обмеження доступу до низки важливих ресурсів. У таких умовах держава та бізнес мають вибудовувати нові підходи до організації зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяють мінімізувати ризики, пов'язані з торговими партнерами, які перебувають у конфліктних або санкційних зонах, а також формувати широку мережу альтернативних ринків і транспортних коридорів. Диверсифікація у міжнародній торгівлі традиційно розглядається як процес розширення спектра зовнішніх ринків, товарних позицій та каналів постачання з метою зниження економічних ризиків. У сучасних умовах її роль стрімко зростає, адже конфлікти, торговельні війни, санкційний тиск та порушення глобальних ланцюгів постачання створюють значні непередбачувані загрози для національних економік.

8) Співпраця України з європейськими країнами залишається одним із ключових напрямів зовнішньої політики та економічного розвитку держави. Європейський регіон, що охоплює країни Європейського Союзу, Європейської асоціації вільної торгівлі та держави Центральної й Східної Європи, має для України стратегічне значення як у політичному, так і в економічному, безпековому та соціально-інституційному вимірах. Поглиблення інтеграції з цим регіоном відкриває значний потенціал для модернізації економіки, розвитку високотехнологічних галузей, розширення ринків збуту та підвищення стійкості до глобальних викликів. З огляду на зміну геополітичної ситуації в Європі та ескалацію безпекових загроз, перспективи співпраці України з країнами Європи формуються на основі нового бачення регіональної безпеки, економічної інтеграції та взаємозалежності. Зокрема, посилюється роль України як частини

європейського енергетичного та транспортного простору, а також як важливого партнера у формуванні спільної політики безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України. «Зовнішня торгівля України товарами за І квартал 2024 року». Експрес-випуск, 15 травня 2024 р.

2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII.

3. Бураковський І. В. Міжнародна економіка: у 2 т. Київ: Либідь, 2020. 345 с.

4. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. Оцінка бар'єрів у розвитку зовнішньої торгівлі України. Київ, 2023. 34 с.

5. Інститут аграрної економіки. Україна збільшила оборот зовнішньої торгівлі агропродукцією майже на 12 %. 27.01.2025. 24 с.

6. Міністерство відновлення України. Оцінка втрат інфраструктури у 2023 році. Київ, 2024. 68 с.

7. Держстат України. Зовнішня торгівля товарами України у 2024 році. Експрес-випуск, 15.05.2024. 52 с.

8. OECD. Global Value Chains and Ukraine's Integration Perspective. Paris, 2023. 193 p.

9. European Business Association. EBA Trade Survey 2024. Kyiv, 2024. 245 p.

10. Rodrik D. Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy. Princeton University Press, 2018. 324 p.

11. World Bank. Global Economic Prospects 2023: Growth under Threat. Washington, DC: World Bank. 2023. 256 p.

12. Held D., & McGrew, A. Globalization Theory: Approaches and Controversies. Polity Press. 2007. 123 p.

13. Krugman, P., & Obstfeld, M. International Economics: Theory and Policy. Pearson. 2022. 345 p.

14. Milanovic B. Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization. Harvard University Press. 2016. 234 p.

15. Stiglitz J. E. Globalization and Its Discontents. W. W. Norton & Company. 2002. 256 p.

16. Геєць В. М. Глобальні виклики і стратегічні пріоритети економічного розвитку України. Київ: НАН України, 2020. 345 с.

17. Baldwin R. The Great Convergence Revisited: Globalization in a Multipolar World. Princeton University Press. 2022. 186 p.

18. UNCTAD. World Investment Report 2022: International Tax Reforms and Sustainable Investment. United Nations. 2022. 125 p.

19. WTO. World Trade Statistical Review 2023. Geneva: World Trade Organization. 2023. 145 p.

20. IMF. World Economic Outlook: Adjusting to Geoeconomic Fragmentation. Washington, DC. 2023.

21. McKinsey Global Institute. The Digital Decade: Economic Transformation Through Data Flows. 2023.

22. Fukuyama F. Liberalism and Its Discontents in the New Global Order. Yale University Press. 2023. 146 p.

23. Gopinath G., Gourinchas P.-O., Presbitero A.F., Topalova P. Changing Global Linkages: A New Cold War? (IMF Working Paper). 178 p.

24. European Commission – Annual Activity Report 2024 (DG TRADE). 115 p.

25. Sun M. Geopolitical fractures in energy markets (Energy Policy / ScienceDirect). 123 p.

26. Genini, D. How the war in Ukraine has transformed the EU's Common. Oxford/YE L. 186 p.

27. Васильців Т. Г. Економічна безпека держави: теорія, методологія, практика. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 432 с.

28. Поручник А. М., Козюк В. В., Кузьмин В. О. Зовнішньоекономічна політика: сучасні виклики та інструменти розвитку. Київ: КНЕУ, 2020. 368 с.

29. Геєць В. М. Стратегія економічного розвитку України в умовах глобальних трансформацій. Київ: Ін-т економіки НАН України, 2021. 412 с.

30. Мазаракі А. А., Лазаревич Л. О. Міжнародні економічні відносини: теорія і практика. Київ: КНТЕУ, 2020. 520 с.

31. Мікерін Г. І., Мельник Т. М. Міжнародна торгівля та глобальні ланцюги вартості. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 356 с.

32. European Commission. EU–Ukraine Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA): Implementation Report. Brussels, 2022. 78 p.

33. World Bank. Ukraine: Trade and Competitiveness Report. Washington, 2023. 112 p.

34. OECD. Economic Surveys: Ukraine 2022–2023. Paris: OECD Publishing, 2023. 152 p.

35. UNCTAD. World Investment Report 2023: International Production Trends. Geneva: United Nations, 2023. 240 p.

36. WTO. Trade Policy Review: Ukraine. Geneva: World Trade Organization, 2022. 164 p.

37. Офіс з розвитку підприємництва та експорту України. Звіт про стан та перспективи експорту України. Київ, 2023. 64 с.

38. Міністерство економіки України. Стратегія розвитку експорту України до 2030 року. Київ, 2022. 102 с.

39. Гуменюк О. Є. Логістична інфраструктура України в системі міжнародної торгівлі. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 296 с.

40. Стрільчук Р. Л. Регіональна політика ЄС та можливості для України. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2020. 284 с.

41. Данилишин Б. М. Геоекономічні пріоритети України в умовах нового світового порядку. Київ: НІСД, 2021. 198 с.

42. European Parliament. EU–Ukraine Relations: Progress and Challenges. Brussels, 2023. 55 p.

43. IISD. Renewable Energy Prospects for Ukraine. Winnipeg, 2022. 88 p.

44. Razumkov Centre. Ukraine’s European Integration: Economic and Security Dimensions. Kyiv, 2022. 104 p.

45. Офіс реформ КМУ. Інтеграція України в енергетичний ринок ЄС: аналітичний огляд. Київ, 2023. 72 с.

46. NATO Review. Ukraine and European Regional Security: Trends and Scenarios. Brussels, 2022. 47 p.

ДОДАТОК А

Декларація
академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ

Я, Євіч Ольга Віталіївна, студентка___2___курсу магістратури, форми навчання__денна__, факультету__економічного, спеціальності_051 «Економіка», адреса електронної пошти evichj.olga@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Стратегія зовнішньоекономічної діяльності країн (на прикладі регіону світу) в умовах загострення світових конфліктів» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою* Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ Євіч О.В.
Дата_____ Підпис_____ Гамова О.В.